

Analiza socjologiczna uwarunkowań przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin oraz wypracowanie rekomendacji dla gminnych polityk społecznych

Biuro Projektu: Główny Instytut Górnictwa; 40-166 Katowice, Plac Gwarków 1
☎ 032 259 22 39 **fax:** 0 032 259 65 33, **email:** ababiarz@gig.eu
Strona internetowa: strategiapodmiotowagminy.gig.eu

Program przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski na lata 2010–2014

Główny Instytut Górnictwa, maj 2010

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki

Spis treści

CZĘŚĆ I.

Program przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski na lata 2010–2014.....	3
1. Wprowadzenie.....	3
2. Misja i cele.....	3
3. Podstawy prawne.....	4
4. Realizatorzy.....	6
5. Beneficjenci.....	7
6. Moduły Programu.....	8
6.1. Moduł Organizacyjny.....	9
6.2. Moduł Analityczny.....	12
6.3. Moduł Informacyjno-Edukacyjny.....	13
6.4. Moduł Interwencyjny-Powstrzymujący: Wyrównywanie Szans.....	15
7. Finansowanie.....	18
8. Harmonogram realizacji.....	20
9. Monitoring i ewaluacja.....	20
10. Słowniczek.....	21

CZĘŚĆ II.

Diagnoza sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski w aspekcie zagrożenia wykluczeniem społecznym.....	23
1. Wprowadzenie.....	23
2. Nota metodologiczna.....	24
3. Wodzisław Śląski a wykluczenie społeczne.....	25
3.1. Charakterystyka zjawiska w skali gminy.....	25
3.2. Charakterystyka zjawiska w grupie byłych górników i ich rodzin.....	30
3.3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu – ocena ekspercka.....	33
4. Podsumowanie.....	40

CZĘŚĆ I.

Program przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski na lata 2010–2014

1. Wprowadzenie

Decyzją Parlamentu i Rady UE nr 1098/2008/WE z dnia 22 października 2008 r., rok 2010 ustanowiono Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym. Działania krajowe w roku 2010 będą realizowane, jak podaje MPiPS, w ramach określonych ogólnie priorytetów tematycznych, wśród których wymienia się m.in. przeciwdziałanie ubóstwu dzieci i międzypokoleniowemu przekazywaniu ubóstwa, dostęp do podstawowych usług, do kształcenia i szkolenia, promowanie rynku pracy sprzyjającemu integracji oraz wspieranie osób niepełnosprawnych i innych grup słabszych społecznie¹.

Program przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski na lata 2010-2014, wpisując się w powyższe priorytety, dotyczy specyficznej grupy „słabszych społecznie”, bo już wykluczonych byłych górników i członków ich rodzin, ale nie tylko. Opinie ekspertów zewnętrznych wyrażane w trakcie warsztatów pokazały, że uzasadnionym jest objęcie wsparciem, pomocą również pracowników podziemnych zakładów górniczych, co do których istnieje duże prawdopodobieństwo, iż mogą się znaleźć w sytuacji wykluczającej z uwagi na ryzyko utraty pracy, np. w wyniku restrukturyzacji zatrudnienia. A także osoby reprezentujące inne grupy zawodowe (wraz z członkami rodzin) już wykluczone, jak i zagrożone wykluczeniem z uwagi na likwidację miejsc ich pracy.

Podstawę dla konstrukcji Programu stanowiły wyniki badań przeprowadzonych w ramach Projektu (ich omówienie przedstawiono w Części II), oraz rezultaty dyskusji prowadzonych w trakcie warsztatów.

2. Misja i cele

Zgodnie z założeniami przyjętymi w Projekcie kluczowym dla Programu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i równocześnie jego zasadniczym elementem jest powołanie i stałe budowanie - w gminie Wodzisław Śląski - Partnerstwa Lokalnego na rzecz wspierania byłych górników i członków ich rodzin w procesie inkluzji. Decyzja o objęciu wsparciem, pomocą także pracowników podziemnych zakładów górniczych (i ich rodziny), którzy znajdują się w sytuacji zagrożenia utraty pracy, oraz zakładana implementacja wypracowanych rozwiązań w grupie byłych górników i ich rodzin do gminnych polityk społecznych adresowanych do innych grup mieszkańców, z podobnymi problemami, miała wpływ na przyjętą misję i sformułowanie celów strategicznych i szczegółowych Programu.

MISJA PROGRAMU:

Umożliwienie beneficjentom Programu (byłym górnikom i członkom ich rodzin, zgodnie z prawem, pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób poprzez budowanie i działalność Partnerstwa Lokalnego zawiązywanego między instytucjami publicznymi, organizacjami pozarządowymi, kościołem i innymi oficjalnie uznanymi związkami wyznaniowymi oraz przedsiębiorcami. Wykorzystanie doświadczeń Programu w tworzeniu i realizowaniu gminnych polityk społecznych adresowanych do innych grup mieszkańców gminy dotkniętych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.

CELE STRATEGICZNE PROGRAMU:

¹ Por. www.mpips.gov.pl.

Cel 1: Gmina górnicza Wodzisław Śląski gminą solidarną, stwarzającą swoim mieszkańcom dotkniętym wykluczeniem społecznym, w tym byłym górnikom i ich rodzinom, szanse na wychodzenie ze stanu wykluczenia.

Cel 2: Gmina górnicza Wodzisław Śląski gminą solidarną, stwarzającą swoim mieszkańcom aktywnym zawodowo, w sytuacji zagrożenia utraty pracy – w tym w kopalni węgla kamiennego – szanse na utrzymanie aktywności zawodowej i rozwiązywanie innych społecznych problemów.

CELE SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU:

1. Systemowe zintegrowanie podmiotów wspierających, pomagających wykluczonym społecznie byłym górnikom i ich rodzinom oraz innym mieszkańcom z grupy ryzyka.

2. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez inicjowanie, koordynowanie, realizowanie i monitorowanie działań interwencyjnych zmierzających do reintegracji społeczno-zawodowej byłych górników i członków ich rodzin oraz innych mieszkańców gminy wymagających tego typu interwencji.

3. Profilaktyka i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez inicjowanie, koordynowanie, realizowanie i monitorowanie działań o charakterze powstrzymującym, kierowanych do osób z grupy ryzyka: tj. górników oraz pracowników innych grup zawodowych zagrożonych utratą pracy i ich rodzin.

3. Podstawy prawne

Przyjęta w Programie misja, sformułowane cele priorytetowe oraz szczegółowe, a także zadania wpisują się w priorytety, kierunki działań zapisane w dokumentach strategicznych odnoszących się do przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu (o zasięgu krajowym, wojewódzkim, jak i gminnym) oraz znajdują umocowanie w szeregu ustaw.

Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu jest podstawowym celem polityki społecznej prowadzonej przez rząd we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pozarządowymi. Strategicznym dokumentem wyznaczającym cele do osiągnięcia w perspektywie średniookresowej jest Narodowa Strategia Integracji Społecznej przyjęta na lata 2005–2010. W Strategii sformułowano dwadzieścia priorytetów ujętych wskaźnikowo, których osiągnięcie powinno przyczynić się do ograniczenia występowania wykluczenia społecznego w kraju. Horyzontalne cele otwartej metody koordynacji UE w dziedzinie ochrony socjalnej i integracji społecznej, tj. zwalczanie ubóstwa dzieci oraz integracja przez aktywizację, zostały uwzględnione w Krajowym Planie Działań na rzecz Integracji Społecznej na lata 2006–2008². Program odwołuje się także do takich krajowych dokumentów strategicznych, jak: Strategia Polityki Społecznej na lata 2007–2013 (dokument towarzyszący realizacji Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007–2013)³ oraz Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na lata 2009–2011⁴. Na poziomie regionalnym, cele i kierunki działań związane z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu określa przede wszystkim Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006–2020⁵. Wiążące dla Programu są również dokumenty strategiczne o zasięgu lokalnym (powiat, gmina), mianowicie:

² Tamże.

³ *Strategia Polityki Społecznej na lata 2007 – 2013*, Ministerstwo Polityki Społecznej, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 września 2005 r., Warszawa 2005.

⁴ *Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na lata 2009-2011*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2009.

⁵ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006-2020*, Załącznik do Uchwały nr II/47/3/2006 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 24 kwietnia 2006r., Katowice 2006.

- Strategia Rozwoju Miasta Wodzisław Śląski na lata 2007–2020⁶.
- Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2007–2013⁷.
- Miejska Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2005–2015⁸.
- Powiatowy Program Zapobiegania Przestępczości oraz Ochrony Bezpieczeństwa Obywateli i Porządku Publicznego⁹.

Gminne programy profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania narkomanii bazują na Ustawie z dnia 8 marca 1990 r., o samorządzie gminnym¹⁰ i odpowiednio Ustawie z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹¹ i Ustawie dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹². Z *Diagnozy sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin w wybranych gminach górniczych w aspekcie zagrożenia wykluczeniem społecznym* wynika, że podstawowymi kryteriami wykluczenia społecznego byłych górników i ich rodzin jest, oprócz uzależnienia od alkoholu, bezrobocie oraz ubóstwo. Instrumenty ustawowe w tym obszarze określa przede wszystkim Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹³. W zapisach ustawy określono między innymi: osoby objęte wsparciem, definicję podstawowych rodzajów wsparcia, a przede wszystkim wskazano podstawowe instytucje działające na rynku pracy oraz podległe im zadania. Do instytucji rynku pracy należą w myśl ustawy:

- 1) Publiczne służby zatrudnienia (organy zatrudnienia wraz z powiatowymi i wojewódzkimi urzędami pracy, urzędem obsługującym ministra właściwego do spraw pracy oraz urzędami wojewódzkimi).
- 2) Ochotnicze Hufce Pracy (państwowa jednostka wyspecjalizowana w działaniach na rzecz młodzieży, w szczególności młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym oraz bezrobotnych do 25 roku życia).
- 3) Agencje zatrudnienia (podmioty wpisane do rejestru podmiotów prowadzących agencje zatrudnienia, świadczące usługi w zakresie pośrednictwa pracy, pośrednictwa do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych, poradnictwa zawodowego, doradztwa personalnego lub pracy tymczasowej).
- 4) Instytucje szkoleniowe (publiczne i niepubliczne podmioty prowadzące na podstawie odrębnych przepisów edukację pozaszkolną).
- 5) Instytucje dialogu społecznego, między innymi:
  - związki zawodowe lub organizacje związków zawodowych,
  - organizacje pracodawców,
  - organizacje bezrobotnych,

⁶ *Strategia Rozwoju Miasta Wodzisław Śląski na lata 2007-2020*, Urząd Miasta Wodzisław Śląski, Wodzisław Śląski 2007.

⁷ *Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2007 – 2013*, Urząd Miasta Wodzisław Śląski, Wodzisław Śląski 2007.

⁸ *Miejska Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2005–2015*, Fundacja OFPIL – Katowice, Wodzisław Śląski 2005.

⁹ *Powiatowy Program Zapobiegania Przestępczości oraz Ochrony Bezpieczeństwa Obywateli i Porządku Publicznego*, Uchwała Nr VIII/100/2007 Rady Powiatu Wodzisławskiego z dnia 31 maja 2007 r., Wodzisław Śląski 2007.

¹⁰ *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, Dz. U. 2001 r. Nr 142 poz. 1591 (z późn.zm.).

¹¹ *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Tekst jednolity: Dz. U. 2007 r. Nr 70 poz.473 (z późn. zm.).

¹² *Ustawa dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii*, Dz. U. 2005 r. Nr 179, poz. 1485 (z późn.zm.).

¹³ *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, Dz.U. 2004 r Nr 99 poz. 1001 (z późn.zm.).

- organizacje pozarządowe (jeżeli wśród zadań statutowych znajduje się realizacja zadań w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej).
- 6) Instytucje partnerstwa lokalnego (grupa instytucji realizujących na podstawie umowy przedsięwzięcia i projekty na rzecz rynku pracy).

Natomiast w obszarze pomocy społecznej regulacje prawne określające instrumenty oraz możliwości działań podejmowanych na rzecz ograniczenia poziomu wykluczenia społecznego, to Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁴, określająca sposób organizacji systemu w kraju, przy uwzględnieniu poszczególnych poziomów podziału administracyjnego:

- a) Zadania pomocy społecznej w gminach wykonują jednostki organizacyjne – ośrodki pomocy społecznej. Gmina, realizując zadania zlecone z zakresu administracji rządowej, kieruje się ustaleniami przekazanymi przez wojewodę. Ośrodek pomocy społecznej, wykonując zadania własne gminy w zakresie pomocy społecznej, kieruje się ustaleniami wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.
- b) Zadania pomocy społecznej w powiatach wykonują jednostki organizacyjne – powiatowe centra pomocy rodzinie. Zadania powiatowych centrów pomocy rodzinie w miastach na prawach powiatu realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej, które mogą być nazwane „miejskimi ośrodkami pomocy rodzinie”.
- c) Zadania pomocy społecznej w województwach samorządowych wykonują jednostki organizacyjne – regionalne ośrodki polityki społecznej. Regionalny ośrodek polityki społecznej koordynuje realizację strategii, a marszałek województwa przy jego pomocy sprawuje nadzór nad podległymi jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, w szczególności w zakresie spraw finansowych i administracyjnych.

Ustawa określa osoby (grupy) podlegające wsparciu udzielanemu w ramach pomocy społecznej (według przyczyn udzielania wsparcia), a także zadania. Uzupełnienie form wsparcia o charakterze pieniężnym stanowi część instrumentów zawarta w Ustawie z dnia 28 listopada 2003r. o świadczeniach rodzinnych¹⁵.

Istotną regulacją prawną jest także Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym¹⁶. Przepisy zawarte w tej ustawie definiują grupy docelowe, podmioty realizujące wyznaczone zadania i formy oferowanego wsparcia. Zgodnie z zapisami ustawy, zatrudnienie socjalne to zapewnianie możliwości uczestnictwa w zajęciach prowadzonych przez centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej, a także zatrudnienie wspierane.

4. Realizatorzy

Zawiazywanie lokalnych partnerstw na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu znajduje umocowanie w krajowych dokumentach strategicznych i regulacjach prawnych. W wypadku partnerstwa budowanego na rzecz profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, w tym grupy byłych górników i ich rodzin, zakłada się, że będzie opierać się na przestrzeganiu następujących podstawowych zasad i reguł postępowania:

- dobrowolność uczestnictwa poszczególnych instytucji i organizacji,
- efektywność pomocy udzielanej osobom zagrożonym wykluczeniem,
- maksymalne wykorzystanie potencjału organizacyjnego, merytorycznej wiedzy i doświadczeń partnerów,
- działanie na zasadzie równoprawności i wzajemnego szacunku,
- działanie pozbawione nastawienia się na ekonomiczny zysk partnerów.

¹⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 r. Nr 64 poz. 593 (z późn.zm.).

¹⁵ Ustawa z dnia 28 listopada 2003r. o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. 2003 r. Nr 228 poz. 2255 (z późn.zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003r. zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2003 r. Nr 122 poz. 1143 (z późn.zm.).

Zgodnie z przyjętą misją Programu partnerstwo o jakim mowa będzie miało charakter publiczno-społeczny, a więc w skład partnerstwa wejdą instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, kościoły i inne oficjalnie uznane związki wyznaniowe, przedsiębiorcy i/lub organizacje samorządu gospodarczego. Wolę przystąpienia do partnerstwa zgłosiły następujące podmioty:

- instytucje publiczne
  - 1)Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego
  - 2)Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim
  - 3)Powiatowy Urząd Pracy w Wodzisławiu Śląskim
  - 4)Komenda Policji w dzielnicy Wilchwy
  - 5)Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych w Wodzisławiu Śląskim
- instytucje, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, przedsiębiorcy
  - 6)Kościół rzymsko-katolicki (parafia w dzielnicy Wilchwy)
  - 7)KS „Wicher Wilchwy”
  - 8)Izba Gospodarcza w Wodzisławiu Śląskim.

Lista realizatorów Programu jest otwarta, co oznacza, że inne podmioty mogą przystępować do niego na zasadach utworzenia porozumień o współpracy lokalnej. Pożądanymi podmiotami w partnerstwie są m.in. takie, jak:

- Starostwo Powiatowe
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wodzisławiu Śląskim
- Ochotnicze Hufce Pracy
- Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna
- Placówki oświatowe i opiekuńczo-wychowawcze
- Ośrodek terapii uzależnień
- Wodzisławskie Centrum Kultury
- Lokalne środki masowego przekazu
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in.: Stowarzyszenie Wodzisławski Uniwersytet Trzeciego Wieku, Cech Rzemieślników i Innych Przedsiębiorców w Wodzisławiu Śląskim, Towarzystwo Charytatywne Rodzina, Związek Niewidomych, Śląski Bank Żywności

oraz inne podmioty posiadające doświadczenie w działalności na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, niekoniecznie z terenu gminy.

Podmiotem wiodącym (liderem) w partnerstwie, tj. administrującym, kontrolującym i monitorującym realizację Programu jest Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim.

5. Beneficjenci

Beneficjentami Programu, zgodnie z przyjętymi założeniami, są mieszkańcy gminy Wodzisław Śląski dotknięci lub zagrożeni wykluczeniem społecznym. Programową pomocą, wsparciem objęte będą dwie grupy mieszkańców. W skład pierwszej, niejako pilotażowej, wchodzić będą byli górnicy i/lub członkowie ich rodzin oraz pracownicy podziemnych zakładów górniczych zagrożeni utratą pracy i/lub członkowie ich rodzin. Były górnik i/lub członek jego rodziny¹⁷ może zostać objęty wsparciem, pomocą jeśli spełnia co najmniej jedno z poniższych kryteriów bycia wykluczonym, tzn. posiada cechy i/lub poziom cech uznanych za kryterium wykluczenia. Kryteria o jakich mowa to:

- a) bezrobocie, zwłaszcza długotrwałe,
- b) emigracja zarobkowa,
- c) trudności ekonomiczne - korzystanie z pomocy społecznej, ubóstwo (dochody poniżej minimum socjalnego),

¹⁷ Definicję terminu *były górnik* oraz *rodzina byłego górnika* umieszczono w Słowniczku.

- d) bezdomność,
- e) substandardowe warunki mieszkaniowe,
- f) konflikt z prawem - przestępstwa przeciwko mieniu i przeciwko ludziom,
- g) uzależnienia od alkoholu, narkotyków, hazardu, itd.,
- h) niepełnosprawność,
- i) długotrwała lub ciężka choroba,
- j) bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego,
- k) braki edukacyjne.

Z kolei pracownik podziemnego zakładu górniczego (i/lub członek jego rodziny) będzie miał status beneficjenta Programu, gdy znajdzie się w sytuacji zagrożenia utraty pracy w wyniku prowadzonej w zakładzie restrukturyzacji zatrudnienia skutkującej redukcją miejsc pracy i zwolnieniami z pracy.

W skład grupy drugiej wchodzi dotknięci wykluczeniem społecznym mieszkańcy reprezentujący pozostałe grupy zawodowe (czyli niegórnice) i/lub członkowie ich rodzin oraz mieszkańcy zatrudnieni w pozagórnich zakładach pracy, w których prowadzona będzie restrukturyzacja zatrudnienia połączona ze zwolnieniami z pracy.

Podział beneficjentów na dwie grupy znajduje swoje uzasadnienie m.in. w przypadku określenia czasu ich „wejścia” do Programu: zakłada się, że osoby z grupy pierwszej będą objęte pomocą, wsparciem w pierwszej kolejności. Ocena skuteczności działań podejmowanych na rzecz tej grupy beneficjentów pozwoli na, jeśli zajdzie taka konieczność, dokonanie niezbędnych korekt, zmian w Programie i, w konsekwencji, wyznaczenie czasu „naboru” do Programu mieszkańców spełniających kryteria przyjęte dla grupy drugiej.

Beneficjenci Programu stają się jego uczestnikami po zobowiązaniu się do przestrzegania następujących podstawowych zasad i reguł postępowania:

- uczestnictwo w Programie jest zobowiązaniem uczestnika na podstawie podpisanej deklaracji¹⁸, która zawiera co najmniej: wyrażenie woli uczestnictwa, oświadczenie o spełnieniu kryteriów kwalifikowalności uprawniających do udziału w Programie, datę i podpis uczestnika, pouczenie o odpowiedzialności za składanie oświadczeń niezgodnych z prawdą,
- przestrzegania regulaminu Programu,
- poddanie się konsultacji psychoterapeutycznej w przypadku uzależnienia od środków psychoaktywnych,
- poddania się konsultacji psychiatrycznej w przypadku podejrzenia o chorobę psychiczną.

6. Moduły Programu

Program profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu przynosi pożądane efekty jeśli ma charakter kompleksowy, tj. podejmuje działania zarówno uprzedzające (strategie informacyjno-edukacyjne kierowane do ogółu społeczeństwa), działania powstrzymujące (kierowane do osób z grup ryzyka), jak i działania interwencyjne (kierowane do grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym). Działania te muszą być podporządkowane wspólnej idei, jasno określonym celom, mieć sprecyzowane zadania. Powyższe zasady znajdują odzwierciedlenie w misji i celach opracowanego Programu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin, uzasadniają równocześnie jego modułową strukturę.

¹⁸ Deklaracja uczestnictwa będzie miała postać kontraktu, tj. znajdują się w niej zapisy mówiące o tym do czego zobowiązują się strony.

Program składa się z czterech modułów; działania w każdym z nich zapisane są w postaci zadań do wykonania wraz z określeniem oczekiwanych efektów. Kierując się zasadą mówiącą, że programy tego typu muszą być elastyczne, otwarte na nowe pomysły, czy zmieniające się warunki np. zewnętrzne, a więc umożliwiające wprowadzanie zmian na każdym etapie ich realizacji, uznano za zasadne zapisanie w każdym module konkretnej liczby zadań niezbędnych do wykonania i zarazem wprowadzenie kategorii „zadania dodatkowe” - jeszcze niezdefiniowane, do podjęcia w sytuacji zmiany.

1) *Moduł Organizacyjny*

Działania podejmowane w jego ramach odnoszą się do organizacyjnej strony budowania partnerstwa na rzecz profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu beneficjentów.

2) *Moduł Analityczny*

Działania w tym module polegają na prowadzeniu badań i analiz społeczno-gospodarczych, w tym: sytuacji na rynku pracy, sytuacji społeczno-zawodowej mieszkańców objętych wsparciem, a także dalszych losów beneficjentów Programu.

3) *Moduł Informacyjno-Edukacyjny*

Działania prowadzone w tym module mają charakter informacyjno-edukacyjny, i obejmują: a) promowania idei i doświadczeń, osiągnąć partnerstwa na rzecz profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu wśród mieszkańców gminy Wodzisław Śląski oraz w innych gminach górniczych, oraz b) działania skierowane na zmianę nastawienia mieszkańców gminy (i innych gmin górniczych) wobec osób biednych, wykluczonych (budzenie nowej solidarności społecznej, walka ze stereotypami uwarunkowań biedy, wykluczenia).

4) *Moduł Interwencyjny-Powstrzymujący: Wyrównywanie Szans*

Działania podejmowane w tym module mają charakter interwencyjny, czyli podporządkowany reintegracji społeczno-zawodowej beneficjentów oraz powstrzymujący, tj. kierowany do osób z grupy ryzyka – mieszkańców aktywnych zawodowo zagrożonych utratą pracy i ich rodzin.

6.1. Moduł Organizacyjny

Jak pokazują wyniki *Diagnozy* w gminie Wodzisław Śląski funkcjonuje wiele podmiotów działających na rzecz wykluczonych jej mieszkańców, od instytucji gminy po organizacje pozarządowe, kościelne itd. Każdy z nich, choć ma ten sam cel: niesienie pomocy, udzielanie wsparcia wykluczonym, mówi innym językiem (językiem służby pomocy społecznej, językiem służby zatrudnienia itp.). Każdy pracuje z klientem oddzielnie w określonym zakresie w ramach własnych, często ograniczonych możliwościach. Między tymi instytucjami, organizacjami nie ma często przepływu informacji o osobach wspieranych lub też o podejmowanych działaniach. Ale potencjał kompetencyjny (wiedza, doświadczenie, formalne i nieformalne kwalifikacje, itd.) osób w nich zatrudnionych lub społeczników jest ogromny. Partnerska współpraca tych podmiotów, włączenie ich do systemu (otwartego) profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu będzie przynosić pożądane rezultaty dzięki efektowi synergii. Tworzenie w ramach partnerstwa interdyscyplinarnych zespołów do rozwiązywania określonych problemów społecznych grupy byłych górników i ich rodzin, jak również osób z grupy ryzyka, spowoduje, że osoby zaangażowane we współpracę będą mówić „jednym językiem” – czytelnym dla adresata pomocy, wsparcia.

Działania zaprojektowane w tym module będą realizowane w ramach 11 następujących zadań.

Zadanie nr 1: Zawiązanie grupy inicjatywnej spośród przedstawicieli podmiotów, którzy zgłosili akces do partnerstwa na rzecz profilaktyki i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu mieszkańców gminy – byłych górników i ich rodzin. Podmioty o jakich mowa, to:

Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim, Powiatowy Urząd Pracy w Wodzisławiu Śląskim, Komenda Policji w dzielnicy Wilchwy, Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych w Wodzisławiu Śląskim, Kościół rzymsko-katolicki (parafia w dzielnicy Wilchwy), KS „Wicher Wilchwy”, Izba Gospodarcza w Wodzisławiu Śląskim.

Efekty:

- Tworzenie warunków umożliwiających wdrażanie Programu.

Zadanie nr 2: Przyjęcie Programu Uchwałą Rady Miejskiej Wodzisławia Śląskiego.

Efekty:

- Tworzenie warunków umożliwiających rozpoczęcie realizacji Programu.

Zadanie nr 3: Opracowanie zasad i reguł współpracy podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa oraz przypisanie zadań do realizacji wedle posiadanych przez dany podmiot kompetencji¹⁹, poprzedzone konsultacjami z osobami reprezentującymi podmioty deklarujące udział w Partnerstwie.

Efekty:

- Zwiększanie skuteczności funkcjonowania Partnerstwa w aspekcie organizacyjnym.
- Optymalizacja działań programowych (eliminowanie powielania, dublowania działań) poprzez dokładnie określony zakres współpracy, zadań i odpowiedzialności podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa.
- Zwiększanie skuteczności formalno-prawnej dzięki posiadaniu przez przedstawicieli podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa uprawnień do podejmowania decyzji w imieniu reprezentowanego podmiotu.
- Zwiększanie skuteczności funkcjonowania Partnerstwa w wyniku posiadania przez przedstawicieli podmiotów wchodzących w jego skład uprawnień do podejmowania decyzji w imieniu reprezentowanego podmiotu.
- Solidarna odpowiedzialność i jakość współpracy (solidarne wspieranie się, nie krytykowanie przed beneficjentami decyzji innych partnerów, osiąganie consensusu w rozwiązywaniu problemów, uczciwość wobec partnerów w zakresie współpracy i wzajemnego komunikowania rezultatów realizowanych zadań).
- Wysoki profesjonalizm wykonywanych zadań programowych.

¹⁹ Przykładowo: Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych w Wodzisławiu Śląskim może, w ramach wykonywanych zadań, poszerzyć swoją działalność o: a) w zadaniu „Praca opiekuńczo-wychowawcza. Praca z dzieckiem” – otwarcie dodatkowych grup (dla dzieci w wieku przedszkolnym), otwarcie klubu młodzieżowego (dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych), utworzenie hostelu i hoteliku krzysowskiego, rozszerzenie kadry – zatrudnienie higienistki – pielęgniarki, terapeutów, socjoterapeutów, psychologa, b) w zadaniu „Praca z rodziną i praca socjalna – rozszerzenie asysty rodzinnej – wejście asystentów do wszystkich „zaburzonych” rodzin, organizowanie wyjazdów integracyjnych (weekendowych, tygodniowych) - rodzice, opiekunowie + dzieci, oraz c) w ramach zadań „Dożywianie”, „Organizowanie wypoczynku” odpowiednio – zapewnienie ciepłych posiłków, zapewnienie udziału w obozie letnim większej liczbie wychowanków.

Zadanie 4. Umocowanie Partnerstwa (Partnerstwo powinno mieć wyznaczone miejsce w strukturze funkcjonalnej samorządu gminy).

Efekty:

- Stworzenie ram skutecznego działania.
- Możliwość oceny jego efektów i formułowania wniosków do organów gminy.

Zadanie nr 5: Powołanie struktur organizacyjnych Partnerstwa: a) Rady Partnerstwa uprawnionej do koordynowania, monitorowania, ewaluacji, pozyskiwania dodatkowych źródeł finansowania działań, nowych partnerów, inicjowana nowych działań, b) Koordynatorów działań dla poszczególnych dzielnic, uprawnionych do tworzenia zespołów roboczych, wyznaczania im zadań, nadzorowania pracy, doradzania, zgłaszania uwag Radzie Partnerstwa.

Efekty:

- Tworzenie warunków realizacji misji Programu i osiągnięcia jego celów.
- Zwiększanie skuteczności funkcjonowania Partnerstwa w aspekcie organizacyjnym.

Zadanie nr 6: Utworzenie biura Partnerstwa.

Efekty:

- Systematyczne zwiększanie skuteczności funkcjonowania Partnerstwa w aspekcie organizacyjnym.

Zadanie nr 7: Prowadzenie warsztatów integracyjnych dla wszystkich realizatorów Programu.

Efekty:

- Tworzenie platformy komunikacji między partnerami.
- Lepsza komunikacja społeczna.
- Większa motywacja do współdziałania.
- Wzrost wiedzy o partnerach i zaufania do nich.

Zadanie nr 8: Organizowanie spotkań roboczych przedstawicieli podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa (w tym Rady Partnerstwa).

Efekty:

- Tworzenie warunków do omawiania wszelkich problemów, poszukiwania najskuteczniejszych sposobów ich rozwiązania.
- Bieżąca ocena i korygowanie działań.

Zadanie nr 9: Prowadzenie warsztatów szkoleniowych dla kadry specjalistów zaangażowanych bezpośrednio w pracę z beneficjentem.

Efekty:

- Podwyższanie kompetencji w zakresie pracy z osobami wykluczonymi społecznie.
- Umożliwienie transferu dobrych praktyk.
- Możliwość wymiany doświadczeń.

Zadanie nr 10: Rekrutacja uczestników do Programu.**Efekty:**

- Tworzenie warunków do realizacji misji Programu i osiągnięcia jego celów.

Zadanie nr 11: Pozyskiwanie promotorów zmian w obszarach prawa i profilaktyki przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu (np. inicjatorzy działań w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy, promotorzy koniecznych zmian w istniejących regulacjach prawnych).**Efekty:**

- Aktywizacja lokalnych i ponadlokalnych środowisk na rzecz zmian.
- Tworzenie warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Zadanie(a) dodatkowe - jeszcze niezdefiniowane.**Efekty:**

- Możliwość wprowadzania zmian, korekt w zależności od pojawiających się potrzeb.

6.2. Moduł Analityczny

Według szacunków Mieczysława Kabaja ponad $\frac{3}{4}$ ubogich i wykluczonych generują obecnie czynniki strukturalne gospodarki (bezrobocie, ograniczenie zasiłków, niskie wynagrodzenia i emerytury, wysokie ceny i szereg innych czynników uwarunkowanych polityką społeczno-gospodarczą państwa), a $\frac{1}{4}$ jest rezultatem zdarzeń losowych i przyczyn subiektywnych²⁰. Wyniki badań prowadzonych w ramach Projektu pokazują z kolei, że na skalę i przejawy wykluczenia byłych górników i ich rodzin (mieszkańców Wodzisławia Śląskiego) wpływają zarówno czynniki strukturalne, jak i subiektywne, przy czym nie wiadomo w jakiej proporcji (por. *Diagnoza*). Nie tylko przytoczone fakty, ale również podjęta decyzja o objęciu wsparciem Programu pracowników, którzy mogą znaleźć się w sytuacji wykluczającej z uwagi na ryzyko utraty pracy, uzasadniają konieczność prowadzenia pogłębionych analiz przyczyn, wymiarów, aspektów wykluczenia społecznego. Pomocne tutaj mogą być dane z badań i analiz, statystyk i monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Pracy, statystyk Powiatowego Urzędu Pracy w Wodzisławiu Śląskim, Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskimi i innych podmiotów pomagających, wspierających osoby wykluczone. Ponadto, inicjowanie i realizacja niezbędnych badań (finansowanych np. ze środków strukturalnych).

²⁰ M.Kabaj (2005): Przeciwdziałanie bezrobociu – główny czynnik zapobiegania wykluczeniu społecznemu. W: L.Frańkiewicz (red.) *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu*. Katowice, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach.

Trzy następujące zadania przypisano do tego modułu.

Zadanie nr 1: Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej (w gminie, powiecie, województwie).

Efekty:

- Wzrost wiedzy o przyczynach, wymiarach i aspektach wykluczenia społecznego.
- Tworzenie warunków do wprowadzenia zmian w Programie w celu zwiększenia jego skuteczności.
- Możliwość szybkiego reagowania w wypadku restrukturyzacji zatrudnienia w branży górniczej oraz innych.
- Lepsza alokacja pomocy i wsparcia.

Zadanie nr 2: Matryca problemów społecznych i potrzeb beneficjentów Programu.

Efekty:

- Wzrost wiedzy o przyczynach, wymiarach i aspektach wykluczenia społecznego byłych górników i ich rodzin oraz górników i ich rodzin z grupy ryzyka.
- Tworzenie warunków do wprowadzenia zmian w Programie w celu zwiększenia jego skuteczności.
- Lepsze adresowanie pomocy, wsparcia.

Zadanie nr 3: Badanie losów beneficjentów po zakończeniu ich udziału w Programie.

Efekty:

- Możliwość oceny skuteczności Programu.
- Możliwość korygowania Programu.

Zadanie(a) dodatkowe - jeszcze niezdefiniowane.

Efekty:

- Możliwość wprowadzania zmian, korekt w zależności od pojawiających się potrzeb.

6.3. Moduł Informacyjno-Edukacyjny

Jak wynika z badań Eurobarometru nie tylko w społeczeństwie polskim, także w całej Europie funkcjonuje wiele stereotypów na temat uwarunkowań biedy i wykluczenia, stawiających często osoby biedne i wykluczone w złym świetle. Przykładowo: jedna piąta Europejczyków uważa, że niektórzy żyją w ubóstwie, bo takie jest życie, nieco mniej, że dzieje się tak z powodu lenistwa²¹. Zmiana stereotypów, że bieda i wykluczenie dotyczą jakąś szczególną „podklasę” społeczną, budzenie nowej solidarności społecznej jest jednym z obszarów działań przewidzianych w tym module. Drugi wiąże się już bezpośrednio z realizacją Programu. W sumie planowane działania zapisane są w pięciu niżej wymienionych zadaniach.

²¹ Poverty and Social Exclusion, Special Eurobarometer 321 / Wave 72.1 – TNS Opinion & Social, 2010.

Zadanie nr 1: Prowadzenie kampanii edukacyjnej wśród mieszkańców gminy na temat istoty wykluczenia społecznego, jego faktycznych uwarunkowań i możliwości wychodzenia z wykluczenia²².

Efekty:

- Wzrost świadomości społecznej co do natury zjawiska wykluczenia społecznego.
- Wzbudzanie solidarności społecznej (gmina górnicza to gmina solidarna).
- Zwiększenie liczby mieszkańców gminy zgłaszających się do udziału w Programie dzięki „oswojeniu” wstydu, zdjęcia piętna bycia wykluczonym.

Zadanie nr 2: Utworzenie i prowadzenie strony internetowej Partnerstwa.

Efekty:

- Dzięki przewidywanej pewnej interaktywności portalu w postaci uruchomienia list dyskusyjnych i sond internetowych możliwość szybkiego porozumiewania się, wymieniania informacjami, czy prowadzenia polemik.
- Możliwość promocji Partnerstwa, Programu poprzez zamieszczanie informacji o najważniejszych wydarzeniach, kampaniach, akcjach.
- Zwiększenie liczby mieszkańców gminy zgłaszających się do udziału w Programie.
- Pobudzenie do aktywności i dopuszczenie do głosu samych osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem.

Zadanie nr 3: Opracowanie informatora kompetencji o podmiotach działających na rzecz osób wykluczonych społecznie lub zainteresowanych podjęciem tego typu działań i aktualizacja danych.

Efekty:

- Dostępna baza danych o podmiotach udzielających pomocy i wsparcia mieszkańcom dotkniętym wykluczeniem społecznym (w układzie: nazwa podmiotu, adres, forma prawna, profil, zakres udzielanej pomocy, wsparcia, dotychczasowe doświadczenia w profilaktyce i przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu, kadra i jej kompetencje).
- Tworzenie warunków do rozszerzenia Partnerstwa (pozyskiwanie nowych podmiotów).
- Wzrost wiedzy mieszkańców gminy o możliwościach i warunkach otrzymania wsparcia, pomocy w przedmiotowym zakresie.
- Zwiększenie liczby mieszkańców gminy zgłaszających się do udziału w Programie.

Zadanie nr 4: Zorganizowanie Dnia Partnerstwa z udziałem przedstawicieli podmiotów wchodzących w skład partnerstwa, przedstawicieli grup objętych wsparciem Programu oraz potencjalnych jego beneficjentów.

Efekty:

- Tworzenie warunków do rozszerzenia partnerstwa, włączania nowych podmiotów.
- Wzrost wiedzy mieszkańców gminy o możliwościach i warunkach otrzymania wsparcia, pomocy w przedmiotowym zakresie.
- Zwiększenie liczby mieszkańców gminy zgłaszających się do udziału w Programie.

²² Kampanię edukacyjną wśród dzieci i młodzieży można prowadzić np. w szkołach wykorzystując w tym celu godziny do dyspozycji wychowawcy.

Zadanie nr 5: Prowadzenie kampanii informacyjnej na temat Partnerstwa i Programu.**Efekty:**

- Tworzenie warunków do rozszerzenia partnerstwa, włączania nowych podmiotów.
- Wzrost wiedzy mieszkańców gminy o możliwościach i warunkach otrzymania wsparcia, pomocy w przedmiotowym zakresie.
- Zwiększenie liczby mieszkańców gminy zgłaszających się do udziału w Programie.

Zadanie(a) dodatkowe - jeszcze niezdefiniowane.**Efekty:**

- Możliwość wprowadzania zmian, korekt w zależności od pojawiających się potrzeb.

6.4. Moduł Interwencyjny-Powstrzymujący: Wyrównywanie Szans

Wśród badaczy zainteresowanych wykluczeniem społecznym istnieje powszechna zgoda na jego ujmowanie nie w kategorii jednego spójnego syndromu, ale zjawiska o charakterze wielowymiarowym, kumulującego czynniki społecznego ryzyka takie, jak przykładowo bezrobocie, brak dostępu do świadczeń społecznych, rozpad rodziny, uzależnienia. Wyniki badań prowadzonych w ramach projektu potwierdzają wielowymiarowość tego zjawiska w wypadku grupy byłych górników i ich rodzin. W badaniu wymienianymi najczęściej przejawami wykluczenia były: bezrobocie, problem alkoholowy oraz ubóstwo. Wskazywano także na pokoleniowe dziedziczenia wykluczenia. Przyczyn zjawiska dopatrywano się z kolei m.in. w stylu życia, w tym powielanie tradycyjnego modelu rodziny górniczej, niskich kompetencjach zawodowych (zarówno byłego górnika, jak i jego żony) i osobistych (por. *Diagnoza*). Przywołane fakty pokazują, że działania zmierzające do wyrównywania szans beneficjentów muszą mieć charakter kompleksowy: obejmować przykładowo całą rodzinę, wymagają zaangażowania specjalistów z wielu dziedzin, ale również cechować się indywidualnym podejściem do sytuacji problemowej charakteryzującej pojedynczy przypadek beneficjenta. Jak pokazują bowiem wyniki badań nad skutecznością różnych form walki z bezrobociem, działania takie, jak: wsparcie prowadzenia działalności gospodarczej, szkolenia oraz staże lub przygotowanie zawodowe w miejscu pracy, istotnie zwiększają szansę na przejście z bezrobocia do zatrudnienia niesubsydiowanego. Natomiast uczestnictwo w pracach interwencyjnych i robotach publicznych oraz doradztwo i pośrednictwo zawodowe były nieistotne z punktu widzenia szans na podjęcie zatrudnienia przez bezrobotnych. Fakt niewielkiej skuteczności tych działań tłumaczony jest przede wszystkim specyficznymi cechami grupy beneficjentów. Roboty publiczne i prace interwencyjne są adresowane do osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy i posiadających bardzo niską zdolność do podjęcia zatrudnienia. W przypadku doradztwa i pośrednictwa zawodowego nie istnieje formalna zasada adresowania tych działań do grupy osób cechujących się niską zdolnością do podjęcia zatrudnienia, jednak praktyka ich stosowania powoduje, że częściej trafiają one do takich właśnie osób²³.

Konieczność indywidualnego podejścia do każdego beneficjenta wynika także z faktu objęcia programowym wsparciem, pomocą dwóch z natury rzeczy różnych grup beneficjentów: 1) już wykluczonych i 2) mogących być wykluczonymi z uwagi na zagrożenie utraty pracy. Dodatkowo, z faktu braku wewnętrznej jednorodności grupy: przykładowo w grupie byłych górników są też osoby, które dość wcześnie przeszły na emeryturę górniczą, zwłaszcza poprzedzoną urlopem górniczym, i mimo że ich status materialny zasadniczo się

²³ Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na lata 2009-2011, MIPS Warszawa, 2009. Komentarz do cytowanego fragmentu: termin „pośrednictwo zawodowe” użyty w przywołanym materiale nie jest poprawny (nomenklatura nie stosowana).

nie zmienił, to jednak brak zajęcia i dużo wolnego czasu doprowadziło wielu do alkoholizmu oraz innych dysfunkcji społecznych. Propozycja wspierania poprzez osobisty udział w działalności społecznej, sportowej, kulturalnej mogłaby zmienić ich sytuację.

W omawianym module sformułowano w sumie 12 zadań.

Zadanie nr 1: Kwalifikacja do udziału w Programie na podstawie wstępnej diagnozy psychologicznej.

Efekty:

- Wyłączenie osób z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi, w szczególności z zaburzeniami osobowości pogranicznej i zaburzeniami osobowości antyspołecznej.
- Lepsze poznanie beneficjenta, jego problemów i potrzeb.

Zadanie nr 2: Założenie i aktualizacja bazy danych o beneficjentach.

Efekty:

- Dostępna baza danych o beneficjentach - dane osobowe, rodzaje otrzymanego wsparcia, świadczenia, sytuacja społeczno-zawodowa itd.
- Możliwość szybkiej identyfikacji beneficjenta.
- Możliwość szybkiego poznania sylwetki beneficjenta przez kolejną osobę przejmującą nad nim dalszą pieczę.
- Ograniczenie liczby przypadków otrzymywania świadczeń w sposób nieuprawniony.
- Możliwość dokonywania przeglądu struktury i wielkości otrzymanych świadczeń.

Zadanie nr 3: Sporządzenie charakterystyk beneficjentów według m.in. takich kryteriów, jak: płeć, wiek, poziom wykształcenia, kwalifikacje, sytuacja na rynku pracy, sytuacja rodzinna, problemy społeczne, adres zamieszkania.

Efekty:

- Lepsze poznanie beneficjenta, jego problemów i potrzeb.
- Możliwość kwalifikowania do grup wsparcia.
- Lepszy dobór do grup wsparcia.
- Lepsze adresowanie pomocy, wsparcia.

Zadanie nr 4: Sporządzenie listy specjalistów pracujących bezpośrednio z beneficjentem według kompetencji (wybór spośród personelu podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa). Podział specjalistów według kryterium funkcji pełnionej w Programie: asystent rodziny vs prowadzący grupę wsparcia.

Efekty:

- Tworzenie kompetentnego, mobilnego zespołu specjalistów w określonych dziedzinach.
- Możliwość skutecznego spełniania misji i osiągania celów Programu.

Zadanie nr 5: Kwalifikacja beneficjentów wg formy wsparcia, pomocy: określenie dla każdego beneficjenta, właściwej w odniesieniu do jego sytuacji, formy wsparcia, pomocy -

udział w grupie wsparcia lub/i objęcie rodziny indywidualną pomocą przez asystenta rodziny. Podstawę wyboru formy pomocy, wsparcia stanowią będą charakterystyki sporządzone w ramach zadania 3. W wypadku kwalifikowania beneficjentów do grup wsparcia obowiązywać będzie zasada bliskości miejsca zamieszkania beneficjenta z miejscem spotkań grupowych.

Efekty:

- Możliwość indywidualnego podejścia do każdego beneficjenta.
- Lepsze adresowanie pomocy, wsparcia.
- Optymalizacja kosztów zarówno Programu, jak i budżetów domowych beneficjentów. Możliwość wykorzystania istniejącej infrastruktury: szkoły, parafie (parafie mają sale katechetyczne, szkoły sale lekcyjne, które są dostępne wieczorami). Ze względu na równomierne rozmieszczenie na terenie gminy oraz powszechną znajomość ich lokalizacji będą przez beneficjentów łatwo identyfikowane i nie trzeba do nich dojeżdżać.
- Większa motywacja beneficjentów do współpracy i pracy w ramach grupy wsparcia z uwagi na podobieństwo sytuacji społeczno-zawodowej.
- Zwiększenie skuteczności pracy z grupą.

Zadanie nr 6: Praca własna asystenta rodziny, specjalisty prowadzącego grupy wsparcia: przygotowanie się do pracy z beneficjentami zarówno od strony merytorycznej, jak i organizacyjnej. Przygotowanie harmonogramu i planu zadań (w wypadku np. specjalisty prowadzącego grupę wsparcia w formie przykładowo autorskiego programu pracy z grupą uwzględniającego jej specyfikę, dobór metod, form (np. tworzenie indywidualnego planu działań, propozycje instrumentów, włączenie specjalistów np. rynku pracy, itp.), a także zabezpieczenie miejsca spotkań, ewentualnie cateringu (w miarę posiadanych funduszy), itd.

Efekty:

- Możliwość spełnienia misji i osiągnięcie celów Programu.

Zadanie nr 7: Praca z beneficjentem (z rodziną, grupą wsparcia).

Efekty:

- Możliwość spełnienia misji i osiągnięcie celów Programu poprzez nabywanie przez beneficjenta kompetencji miękkich (podniesienie poczucia własnej wartości, podjęcie inicjatywy w kierunku zmiany stylu życia oraz oderwania się od uzależnienia pomocą społeczną, przejęcie inicjatywy i odpowiedzialności za własną przyszłość i przyszłość swojej rodziny, umiejętność szukania pracy itd.), bądź nabywanie kompetencji twardych (np. podjęcie nauki nowego zawodu, podwyższania kwalifikacji, itd.).

Zadanie nr 8: Prowadzenie dokumentacji (lista obecności, dziennik zajęć, podejmowane interwencje, itp.)

Efekty:

- Tworzenie warunków do oceny skuteczności prowadzonych działań.

Zadanie nr 9: Prowadzenie oceny postępów osiągniętych przez beneficjentów.

Efekty:

- Tworzenie warunków do oceny skuteczności podejmowanych działań.
- Możliwość modyfikacji planów działania.

Zadanie nr 10: Współpraca z placówkami leczenia odwykowego w zakresie leczenia i terapii osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków, wskazania rodzaju zakładu leczniczego lub innych podmiotów zajmujących się uzależnieniami (np. grupy AA, DAA).

Efekty:

- Tworzenie warunków do wychodzenia beneficjentów z uzależnienia.

Zadanie nr 11: Inicjowanie nieformalnych spotkań asystentów rodziny, specjalistów prowadzących grupy wsparcia.

Efekty:

- Możliwość wymiany doświadczeń.
- Wzrost własnych kompetencji.

Zadanie nr 12: Organizacja i prowadzenie spotkań dla beneficjentów o charakterze integracyjnym, edukacyjnym, kulturalnym, sportowym (pogadanki, ogniska, festyny rodzinne itp.). Wciąganie samych beneficjentów do organizacji i prowadzenia wymienionych spotkań.

Efekty:

- Integracja beneficjentów.
- Przełamywanie pasywności beneficjentów.
- Podnoszenie samooceny beneficjentów i wiary we własne możliwości.
- Promocja Programu skutkująca zwiększeniem liczby zgłaszających się do Programu.

Zadanie(a) dodatkowe - jeszcze niezdefiniowane.

Efekty:

- Możliwość wprowadzania zmian, korekt w zależności od pojawiających się potrzeb.

7. Finansowanie

Opracowując Program kierowano się zasadą optymalizacji kosztów jego realizacji, tj. maksymalnie efektywnego wykorzystania tych środków i możliwości, jakie gmina posiada: istniejącej sieci instytucji, organizacji działających na rzecz wykluczonych mieszkańców gminy, ich zasobów kadrowych, czy też bazy lokalowej. Zastosowanie wspomnianej zasady powoduje, że wykonanie zdecydowanej większości zadań przewidzianych w Programie nie będzie stanowiło dodatkowego obciążenia dla budżetu gminy ponieważ wchodzi one w zakres zadań własnych.

Dodatkowym źródłem finansowania potrzebnych działań w ramach Programu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin mogą być:

- Nowe zadanie w sferze zadań publicznych wprowadzone ustawą z dnia 22 stycznia 2010 r. o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. Nr 28, poz. 146) pkt. „2) działalności na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym”. Realizację tego zadania gmina może zlecić organizacji pozarządowej oraz innym podmiotom wymienionym w art. 3 ust. 3 w formie jego powierzenia lub wspierania wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie lub dofinansowanie.

- Zadania gminy (związane z powyższym) określone ustawą z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (tj. Dz. U. z 2003 r. Nr 122, poz.1143, ze zm.) – zasady tworzenia centrów integracji społecznej, zatrudnienie wspierane, Kluby Integracji Społecznej. Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej mogą dodatkowo finansować swoją działalność uwzględniając Plan Działań dla Priorytetu VII na rok 2010 w województwie śląskim w ramach zaplanowanego konkursu na dofinansowanie projektów do Poddziałania 7.2.1 na wsparcie tworzenia oraz działalności podmiotów integracji społecznej.

Jest jednak kilka zadań, których realizacja wymagać będzie dodatkowych nakładów finansowych: chodzi o zadania związane ze szkoleniami (podwyższanie kompetencji w zakresie pracy z beneficjentem), kampaniami promocyjnymi, obsługą biura Partnerstwa. Rzecz dotyczy także przypadku wynagrodzenia dla specjalistów, gdy wykonywana przez nich praca na rzecz Programu wykraczać będzie poza ramowe obowiązki wynikające np. ze stosunku pracy. W tych przypadkach fundusze mogą być pozyskiwane ze źródeł zewnętrznych, takich jak na przykład środki pozostające w dyspozycji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, a więc środki przeznaczone na realizację projektów.

8. Harmonogram realizacji

Harmonogram ramowy realizacji Programu

MODUL	ZADANIE	miesiąc realizacji: począwszy od 1 aż do 40				
		1	2	3	4	5 do 40
ORGANIZACYJNY	Zadanie nr 1: Zawiązanie grupy inicjatywnej					
	Zadanie nr 2: Przyjęcie Programu Uchwałą Rady Miejskiej					
	Zadanie nr 3: Sporządzenie umowy partnerskiej					
	Zadanie nr 4: Umocowanie Partnerstwa					
	Zadanie nr 5: Powołanie struktur Partnerstwa					
	Zadanie nr 6: Utworzenie biura Partnerstwa.					
	Zadanie nr 7: Prowadzenie warsztatów integracyjnych dla realizatorów					
	Zadanie nr 8: Organizowanie spotkań roboczych					
	Zadanie nr 9: Prowadzenie warsztatów szkoleniowych dla kadry specjalistów					
	Zadanie nr 10: Rekrutacja uczestników do Programu					
	Zadanie nr 11: Pozyskiwanie promotorów zmian					
	Zadanie (a) dodatkowe					
	ANALITYCZNY	Zadanie nr 1: Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej				
Zadanie nr 2: Matryca problemów społecznych i potrzeb beneficjentów						
Zadanie nr 3: Badanie losów beneficjentów						
Zadanie (a) dodatkowe						
EDUKACYJNO-INFORMACYJNO	Zadanie nr 1: Prowadzenie kampanii edukacyjnej wśród mieszkańców gminy					
	Zadanie nr 2: Utworzenie i prowadzenie strony internetowej Partnerstwa					
	Zadanie nr 3: Opracowanie informatora kompetencji o podmiotach					
	Zadanie nr 4: Zorganizowanie Dnia Partnerstwa					
	Zadanie nr 5: Prowadzenie kampanii informacyjnej					
	Zadanie (a) dodatkowe					
		1	2	3	4	5 do 40
INTERWENCYJNO-POWSTRZYMUJĄCY	Zadanie nr 1: Kwalifikacja do udziału w Programie					
	Zadanie nr 2: Założenie i aktualizacja bazy danych					
	Zadanie nr 3: Sporządzenie charakterystyk beneficjentów					
	Zadanie nr 4: Sporządzenie listy specjalistów					
	Zadanie nr 5: Kwalifikacja beneficjentów wg formy wsparcia					
	Zadanie nr 6: Praca własna asystenta rodziny, specjalisty					
	Zadanie nr 7: Praca z beneficjentem					
	Zadanie nr 8 : Prowadzenie dokumentacji					
	Zadanie nr 9: Prowadzenie oceny osiągniętych przez beneficjentów postępów					
	Zadanie nr 10: Współpraca z placówkami lecznictwa odwykowego					
	Zadanie nr 11: Inicjowanie nieformalnych spotkań asystentów i specjalistów					
	Zadanie nr 12: Organizacja i prowadzenie spotkań dla beneficjentów					
	Zadanie (a) dodatkowe					

9. Monitoring i ewaluacja

Realizacja Programu będzie nadzorowana przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim (lider Programu).

Z realizacji poszczególnych modułów Programu będzie sporządzana corocznie informacja zawierająca podsumowanie w formie przedstawienia efektów oraz wniosków ewentualnie modyfikujących założenia programowe na kolejny rok.

Zakłada się także prowadzenie ewaluacyjnego badania panelowego losów beneficjentów po zakończeniu ich udziału w Programie (w odstępach półrocznych); ponadto badanie opinii beneficjentów na temat samego Programu (w momencie wychodzenia beneficjenta z Programu).

10. Słowniczek

Były górnik i jego rodzina: były górnik to osoba, która pracowała w kopalni węgla kamiennego w zawodzie górnik i odeszła z kopalni z wykorzystaniem Górniczego Pakietu Socjalnego (urlop górniczy, bezwarunkowa jednorazowa odprawa pieniężna, zasiłek socjalny), a także osoba, która zwolniła się lub została zwolniona z pominięciem GPS. Rodzina byłego górnika oznacza rodzinę, którą założył wstępując w związek małżeński (lub kohabitacyjny) i w której ma status dorosłego. (za: Raport nr 2 z realizacji Zadania 2. *Diagnoza sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin w wybranych gminach górniczych w aspekcie zagrożenia wykluczeniem społecznym*. GIG, Katowice 2010, s.6)

Górnik z grupy ryzyka: pracownik podziemnego zakładu górniczego zagrożony utratą pracy.

Inkluzja społeczna: proces wtórnej socjalizacji, odzyskiwania dla społeczeństwa jednostek i całych grup środowiskowych.

Ochotnicze Hufce Pracy: wykonują zadania państwa w zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży, a także zadania w zakresie jej kształcenia i wychowania, między innymi:

1) umożliwienie młodzieży, która nie ukończyła szkoły podstawowej lub gimnazjum albo nie kontynuuje nauki po ukończeniu tych szkół, zdobycie kwalifikacji zawodowych oraz uzupełnienie wykształcenia podstawowego lub gimnazjalnego;

2) umożliwienie młodzieży uzupełniania ponadgimnazjalnego wykształcenia ogólnego i zawodowego.

Ochotnicze Hufce Pracy organizują rekrutacje młodzieży, prowadzą działalność edukacyjno-szkoleniową oraz w porozumieniu z kuratorami oświaty i organami prowadzącymi szkoły kierują uczestników do szkół i placówek, o których mowa w przepisach o systemie oświaty. Młodzież objęta opieką Ochotniczych Hufców Pracy, która ukończyła 15 lat najpóźniej w dniu rozpoczęcia zajęć dydaktyczno-wychowawczych, może uczęszczać do szkół dla dorosłych, jeżeli:

1) ma opóźnienie w cyklu kształcenia i nie rokuje ukończenia szkoły podstawowej lub gimnazjum dla dzieci i młodzieży albo

2) ma uwarunkowania psychofizyczne lub trudną sytuację życiową ograniczającą możliwość nauki w szkole.

W zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży Ochotnicze Hufce Pracy, w szczególności:

1) prowadzą pośrednictwo pracy, z wyłączeniem działań przewidzianych dla sieci EURES, oraz organizują zatrudnianie dla:

a) młodzieży w wieku powyżej 15 lat, która nie ukończyła szkoły podstawowej lub gimnazjum albo nie kontynuuje nauki po ukończeniu tych szkół,

b) bezrobotnych do 25 roku życia,

c) uczniów i studentów;

2) prowadzą poradnictwo zawodowe dla młodzieży oraz mobilne centra informacji zawodowej;

3) inicjują międzynarodową współpracę i wymianę młodzieży;

4) refundują koszty poniesione przez pracodawcę na wynagrodzenia i składki na ubezpieczenia społeczne młodocianych pracowników, zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego w ramach szkoleń ogólnych w rozumieniu przepisów o dopuszczalności pomocy publicznej dla przedsiębiorców. (za: Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004 r Nr 99 poz. 1001 z późn. zm.)

Organizacje pozarządowe: nie będące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i nie działające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nie posiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje lub stowarzyszenia, z wyłączeniem:

a) partii politycznych,

b) samorządów zawodowych,

c) fundacji utworzonych przez partie polityczną.

d) klubów sportowych nie działających w formie prawnej stowarzyszenia, oraz podmioty określone w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873, z późn. zm.):

a) osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego,

b) stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego. (za: Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007 – 2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008 r.)

Partnerstwo publiczno – społeczne: forma współpracy pomiędzy jednostkami publicznymi a podmiotami społecznymi, określona w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznym i o wolontariacie. (Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.), Ustawa z dnia 22 stycznia 2010 r. o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. Nr 28, poz. 146)

Pomoc a wsparcie: w znaczeniu psychologicznym relacja *wsparcia* jest symetryczna, zachodzi w niej wymiana oparta na wzajemności, relacja *pomocy* jest z kolei relacją niesymetryczną, jest spontanicznym działaniem na rzecz drugiej osoby bez oczekiwania korzyści z takiego zachowania płynących (za: R.Kleszcz-Szczyrba (2001): Dynamika wsparcia w okresie żałoby u kobiet po stracie współmałżonka. W: K.Popioek (red.) *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*. Poznań, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura Poznań, s.223-224)

Profilaktyka i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu: trzy główne nurty działań: 1) działania uprzedzające (strategie informacyjno-edukacyjne kierowane do ogółu społeczeństwa), 2) działania powstrzymujące (kierowane do osób z grup ryzyka), 3) działania interwencyjne (kierowane do grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym). (za: G.Gawron, G.Maciejewski, M.S.Szczepański (2005): Społeczne koszty polskiej transformacji. Wykluczenie społeczne, czyli lądowanie na marginesach? W: L.Frańkiewicz (red.) *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu*. Katowice, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach, s.21-22)

Reintegracja społeczna: oznacza działania, w tym również o charakterze samopomocowym, mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu. (za: Ustawa o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2003 r. Nr 122 poz. 1143, z późn. zm.)

Reintegracja zawodowa: oznacza działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy. (za: Ustawa o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2003 r. Nr 122 poz. 1143, z późn.zm.)

Skuteczność: oznacza, według Druckera, robienie właściwych rzeczy, jest kluczem do powodzenia organizacji. (za: J.A.F. Stoner, Ch. Wankel (1994): *Kierowanie*. PWE, Warszawa 1994, s. 29).

Synergia: oznacza, że całość jest większa od sumy jej części; w znaczeniu organizacyjnym oznacza, że poszczególne działy organizacji współpracują ze sobą i oddziałując na siebie stają się wydajniejsze, niż gdyby każdy z nich działał osobno. (za: J.A.F. Stoner, Ch. Wankel (1994): *Kierowanie*. PWE, Warszawa 1994, s.65)

System otwarty: uważany jest za otwarty, jeśli współdziała z otoczeniem. (za: J.A.F. Stoner, Ch. Wankel (1994): *Kierowanie*. PWE, Warszawa, s.66)

Wykluczenie społeczne: oznacza sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą jednostce lub grupie, zgodnie z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób. (za: A.Kurzynowski (2005): Pamiętniki bezrobotnych jako źródło wiedzy o wykluczeniu społecznym. W: L.Frańkiewicz (red.) *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu*. Katowice, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach, s. 25)

CZEŚĆ II.

Diagnoza sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin w gminie Wodzisław Śląski w aspekcie zagrożenia wykluczeniem społecznym

1. Wprowadzenie

Wykluczenie społeczne może być wynikiem świadomej i przemyślanej decyzji albo dokonuje się wbrew woli ludzi i społeczności. Słusznie zauważają niektórzy²⁴, że tym pierwszym nie trzeba na ogół pomagać, za to sytuacja grup, które znalazły się na marginesach i bocznicach społecznych wbrew własnym pragnieniom, oczekiwaniom i intencjom wymaga interwencji z zewnątrz. Chcąc wiedzieć jak skutecznie działać, by ograniczać skalę wykluczenia społecznego, czy wręcz go eliminować, należy wpieryw przyjrzeć się jego przyczynom, wymiarom i aspektom w odniesieniu do jednostek czy grup będących adresatami planowanej pomocy, wsparcia. Stąd opracowanie programu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych górników i ich rodzin dla gminy Wodzisław Śląski (którego wdrożenie będzie właśnie rodzajem interwencji zewnętrznej) poprzedziła analiza sytuacji społecznej tej grupy mieszkańców. Wyniki prowadzonych analiz przedstawiono w niniejszym rozdziale.

W dokumentach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki wykluczenie społeczne lub inaczej mówiąc ekskluzję definiuje się jako brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, w szczególności osób ubogich²⁵. Jednakże na potrzeby analizy sytuacji byłych górników i ich rodzin przyjęto definicję wypracowaną przez zespół ekspertów, autorów Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski. Wykluczenie społeczne w ich ujęciu oznacza sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą „jednostce lub grupie, zgodnie z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób”²⁶.

Podniesiona w przytoczonej definicji ważność pełnienia ról społecznych dla określenia procesu i stanu wykluczenia społecznego jednostki lub grupy w konkretnym czasie, przesądziła o opowiedzeniu się za takim ujęciem zjawiska ekskluzji. Uczestnictwo jednostek w życiu społecznym dokonuje się bowiem poprzez odpowiednie prawo i pełnienie różnych ról społecznych. W sytuacji, gdy nie nastąpi ponowne podjęcie roli zaprzestanej (np. roli pracownika) lub roli nowej, adekwatnej do nowej sytuacji danej osoby, same uprawnienia (nawet konstytucyjne) i dostęp do zasobów nie stanowią o tym, że dana osoba wyjdzie ze stanu wykluczenia.

Zgodnie z przyjętymi założeniami do projektu, podmiotem analiz prowadzonych w jego ramach są byli górnicy i ich rodziny. Przyjęto następujące rozumienie terminu *były górnik i jego rodzina*: *były górnik* to osoba, która pracowała w kopalni węgla kamiennego w zawodzie górnik i odeszła z kopalni z wykorzystaniem Górniczego Pakietu Socjalnego (urlop górniczy, bezwarunkowa jednorazowa odprawa pieniężna, zasiłek socjalny), a także osoba, która zwolniła się lub została zwolniona z pominięciem GPS. *Rodzina byłego górnika* oznacza rodzinę, którą założył wstępując w związek małżeński (lub kohabitacyjny) i w której

²⁴ Zob. G. Gawron, G. Maciejewski, M.S. Szczepański (2005): Społeczne koszty polskiej transformacji. Wykluczenie społeczne, czyli lądowanie na marginesach? W: L. Frąckiewicz (red.) *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu*. Katowice, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach.

²⁵ Dokumentacja konkursowa, Konkurs nr 2/PO KL/7.2.1/2008, s. 12.

²⁶ Za: A. Kurzynowski (2005): Pamiętniki bezrobotnych jako źródło wiedzy o wykluczeniu społecznym. W: L. Frąckiewicz (red.) *Zapobieganie wykluczeniu społecznemu*. Katowice, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, s. 25.

ma status dorosłego. W odniesieniu do kryteriów wykluczenia społecznego założono, że każdy były górnik i/lub członek jego rodziny spełniający co najmniej jedno z poniższych kryteriów bycia wykluczonym, tzn. posiadający cechy i/lub poziom cech uznanych za kryterium wykluczenia, uznany zostanie za osobę znajdującą się w sytuacji wykluczającej. Kryteria o jakich mowa to:

1. bezrobocie, zwłaszcza długotrwałe,
2. emigracja zarobkowa,
3. trudności ekonomiczne - korzystanie z pomocy społecznej, ubóstwo (dochody poniżej minimum socjalnego),
4. bezdomność,
5. substandardowe warunki mieszkaniowe,
6. konflikt z prawem - przestępstwa przeciwko mieniu i przeciwko ludziom,
7. uzależnienia od alkoholu, narkotyków, hazardu, itd.,
8. niepełnosprawność,
9. długotrwała lub ciężka choroba,
10. bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego,
11. braki edukacyjne.

U osób z powyższymi dysfunkcjami indywidualnymi i społecznymi z natury rzeczy zmniejszony jest zasadniczo zakres ról społecznych pełnionych w rodzinie, w środowisku zamieszkania czy też w społeczeństwie. Ta ubogość powoduje, że stają się one coraz bardziej wyizolowane, zamykają się w środowisku własnego domu i rodziny. Wykluczenie społeczne jednostki może stanowić zagrożenie dla innych osób pozostających z nią w różnego rodzaju związkach. Przykładowo brak pełnienia roli pracownika przez żywiciela rodziny może powodować konsekwencje w postaci ubóstwa rodziny, które gdy ma charakter długotrwały może prowadzić do ograniczenia uczestnictwa jej członków w różnych obszarach życia społecznego – zaniechania pełnienia jednych ról, bywa że na rzecz podjęcia innych, nie zawsze społecznie aprobowanych.

2. Nota metodologiczna

Teoretycznie istnieją dwa sposoby opisu sytuacji społecznej danej grupy: jeden oparty jest na wskaźnikach instytucjonalnych – makroekonomicznych i makrospołecznych, drugi sięga do opinii i zachowań ludzi. Obydwa sposoby powinny być traktowane komplementarnie, uzupełniać się i wzajemnie korygować. W diagnozie sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin w wybranych gminach górniczych w aspekcie zagrożenia wykluczeniem społecznym, nie jest możliwe posiłkowanie się wskaźnikami, danymi makrospołecznymi (np. stopa rejestrowanego bezrobocia), są one bowiem niedostępne w układzie przydatnym dla analizy. Dane publikowane przez GUS, Urzędy Pracy nie uwzględniają bowiem informacji o „byłym zawodzie” np. osoby bezrobotnej w powiązaniu z jej miejscem zamieszkania. Podobnie rzecz wygląda w wypadku danych pierwotnych: poziom agregacji danych empirycznych z badań prowadzonych wśród byłych górników nie pozwala na identyfikację ich miejsca zamieszkania. Taki stan rzeczy był przesłanką dla przyjęcia następującego założenia: podstawowym źródłem informacji o sytuacji społecznej byłych górników i ich rodzin będą badania jakościowe, źródłem uzupełniającym zaś wytwory społeczne w postaci regulacji prawnych odnoszących się do wykluczenia społecznego, statystyki prowadzone w instytucjach z założenia zajmujących się osobami wykluczonymi/zagrożonymi wykluczeniem, a także wszelkie programy, dokumenty nawiązujące do badanego zjawiska.

W badaniu przy użyciu metodologii jakościowej wykorzystano technikę indywidualnego wywiadu pogłębionego. W wywiadach wzięło udział dziewięciu ekspertów reprezentujących różne środowiska:

eksperci rynku pracy (1 wywiad): dyrektor PUP w Wodzisławiu Śląskim,
eksperci systemu pomocy społecznej (2 wywiady): dyrektor Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim, dyrektor Zespołu Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych w Wodzisławiu Śląskim,
eksperci instytucjonalni (przedstawiciele władz samorządowych – 2 wywiady oraz przedstawiciele instytucji ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego – 1 wywiad): Prezydent Miasta Wodzisław Śląski, Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej UM Wodzisław Śląski, Nadkomisarz Komendy Policji w Wodzisławiu Śląskim,
eksperci gospodarczy (1 wywiad): Dyrektor Biura Izby Gospodarczej w Wodzisławiu Śląskim,
eksperci rynku organizacji pozarządowych oraz wyznaniowych (2 wywiady): działacz KS „Wicher Wilchwy” Wodzisław Śląski, ksiądz reprezentujący parafię rzymsko-katolicką w Wodzisławiu Śląskim.

Dla każdego „typu” ekspertów opracowano odrębny kwestionariusz wywiadu (scenariusz wywiadu) dostosowany do kompetencji wynikających z sprawowanej przez respondenta funkcji.

W trakcie prowadzonego badania podjęto próbę (pod wpływem sugestii jednego z ekspertów) wykorzystania dodatkowego źródła informacji w formie ankiety przeprowadzonej przez duszpasterzy parafii rzymsko-katolickich podczas wizyt duszpasterskich w okresie Świąt Bożego Narodzenia (kolęda).

3. Wodzisław Śląski a wykluczenie społeczne

Gmina miejska Wodzisław Śląski obejmuje obszar o powierzchni 4951 ha²⁷. Na terenie Wodzisławia Śląskiego zamieszkiwało faktycznie 49 406 osób (według stanu w dniu 31.12.2008). Struktura ludności według wieku kształtowała się następująco: przedprodukcyjny – 18,5%, produkcyjny – 64,2%, poprodukcyjny – 17,4%. Liczba pracujących wynosiła 9 311²⁸, natomiast zarejestrowanych podmiotów gospodarczych było w sumie 3 747, przy czym najwięcej z nich było zaklasyfikowanych do Sekcji G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego – 34,2% oraz Sekcji K – Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej – 13,5% (wg PKD 2004)²⁹.

Ilu mieszkańców gminy³⁰, i z jakich powodów znalazło się na marginesach i bocznicach społecznych? W jaki sposób instytucje gminy, a także inne podmioty angażują się w walkę z wykluczeniem społecznym, i z jakim skutkiem? Chcąc odpowiedzieć na tak postawione pytania poddano analizie dane statystyczne (urzędowe), publikowane wyniki analiz oraz, co oczywiste, wyniki badania jakościowego prowadzonego w ramach projektu.

3.1. Charakterystyka zjawiska w skali gminy

Do czynników wykluczających (dla przypomnienia) zaliczono takie, jak: bezrobocie, zwłaszcza długotrwałe, emigracja zarobkowa, ubóstwo (dochody poniżej minimum

²⁷ Źródło: Portret terytorialny 2008, GUS. www.stat.gov.pl, stan w dniu 01.12.2008.

²⁸ Źródło: Rocznik statystyczny powiatów województwa śląskiego.

²⁹ Źródło: Portret terytorialny 2008, GUS. www.stat.gov.pl.

³⁰ Termin gmina użyty został w znaczeniu, w jakim występuje w statystyce publicznej, w trójstopniowym podziale kraju.

socjalnego), bezdomność, substandardowe warunki mieszkaniowe, konflikt z prawem - przestępstwa przeciwko mieniu i przeciwko ludziom, uzależnienia od alkoholu, narkotyków, hazardu, itd., niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, braki edukacyjne. W odniesieniu do mieszkańców Wodzisławia Śląskiego istniejące statystyki pozwalają oszacować ilu mieszkańców znajduje się w sytuacji wykluczającej, ale nie we wszystkich interesujących wymiarach, aspektach badanego zjawiska. Stąd opis zjawiska w oparciu o dane statystyczne uzupełniają dane z wywiadów z ekspertami.

3.1.1. Statystyka i analizy

Informacja o bezrobociu, czyli najczęstszej przyczynie ekskluzji jest stale obecna i aktualizowana w statystyce publicznej oraz prowadzonej w Urzędach Pracy. Według danych WUP - na koniec okresu sprawozdawczego, stan z dnia 31.09.2009 - liczba bezrobotnych mieszkańców Wodzisławia Śląskiego wynosiła 1367, w tym 858 osób to kobiety, a 187 pozostawało bez pracy powyżej 12 miesięcy. Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego (stosunek procentowy liczby zarejestrowanych bezrobotnych do liczby ludności w wieku produkcyjnym) wynosił 4,2%, tym samym był obok gminy Rydułtowy (4,2%), najwyższy w powiecie wodzisławskim, ale niższy od odnotowanego dla województwa śląskiego (4,9%). W analogicznym okresie 2008 roku odpowiednie wielkości i wskaźniki były w większości korzystniejsze: mieszkańców wykluczonych z rynku pracy było 1208, a więc o 159 osób mniej, wskaźnik bezrobocia rejestrowanego był niższy o 0,4 pkt procentowego. Za to osób długotrwale bezrobotnych było relatywnie więcej (303 osoby)³¹.

Bogatym źródłem informacji obrazującej skalę i przejawy wykluczenia społecznego jest sprawozdawczość prowadzona przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim. Z informacji za rok 2008 wynika³², że bezrobocie, długotrwała lub ciężka choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych, niepełnosprawność, czy też alkoholizm są nadal najczęstszą przyczyną poszukiwania przez mieszkańców pomocy i wsparcia w MOPS. W 2008 roku liczba rodzin, którym Ośrodek przyznał świadczenia w trybie decyzji, bez względu na ich rodzaj, formę liczbę oraz źródło finansowania wyniosła 984 rodziny, łącznie było to 2654 osób (w rodzinach objętych wsparciem), co stanowi 5,37% z ogółu mieszkańców Wodzisławia Śląskiego. Wykorzystane przez MOPS środki w roku 2008 zamknęły się kwotą 1583515 zł, w tym w ramach zadań zleconych gminom wydatkowano 305232 zł³³.

Kwotowo najwięcej pieniędzy wydatkowano na „zabezpieczenie” innych zasiłków celowych i w naturze ogółem (548666 zł), zasiłków stałych (298341 zł), następnie posiłków (279376 zł), zasiłków okresowych (223016 zł) oraz usług opiekuńczych (216011 zł)³⁴.

Natomiast strukturę przyznanych świadczeń z pomocy społecznej, z podziałem na zadania zlecone i własne gminy Wodzisław Śląski, przedstawia poniższa tabela.

³¹ Źródło: Liczba bezrobotnych w układzie gmin, Wskaźniki Bezrobocie rejestrowane i obciążenie bezrobociem w układzie gmin, WUP w Katowicach.

³² Por. A. Łasocha, Ł. Bednarz: Sprawozdanie Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim za rok 2008.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

Tabela 1. Liczba osób w Wodzisławiu Śląskim którym przyznano pomoc materialną w 2008 roku według rodzaju świadczeń (liczba osób którym przyznano świadczenie)

RODZAJ ŚWIADCZENIA	LICZBA OSÓB
<i>Zadania zlecone gminom:</i>	
Zasiłek stały	98
Specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania dla osób z zaburzeniami psychicznymi	3
<i>Zadania własne gmin:</i>	
Zasiłki okresowe	316
Schronienie	25
Posiłek	806
Usługi opiekuńcze	90
Zasiłki celowe na pokrycie wydatków powstałych w wyniku zdarzenia losowego	2
Sprawienie pogrzebu	3
Inne zasiłki celowe i w naturze ogółem	764
Odpłatność gminy za pobyt w domu pomocy społecznej	16

Źródło: A. Łasocho, Ł. Bednarz, Sprawozdanie Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Wodzisławiu Śląskim za 2008 rok.

Dzieci ze szkół podstawowych i gimnazjalnych dysfunkcyjne społecznie i indywidualnie, bo żyjące w rodzinach w większości „naznaczonych” ekskluzją, mogą szukać wsparcia, pomocy w jednej z pięciu specjalistycznych świetlic. Ze statystyki prowadzonej przez Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych, placówki dla której organem prowadzącym jest Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego, wynika, że w roku szkolnym 2006/2007 w zajęciach świetlicowych uczestniczyło 88 dzieci (przy czym w tym okresie funkcjonowały cztery świetlice, w następnych latach już pięć) w roku szkolnym 2008/2009 – 132 dzieci, a w 2009/2010 – 84³⁵. Liczby te nie oddają, co oczywiste, rzeczywistej skali wykluczenia w rodzinach posiadających dzieci w wieku od 7 do 16 lat, z tej choćby przyczyny, że nie ma przymusu prawnego uczęszczania na takie zajęcia nawet w wypadku stwierdzenia u dziecka określonej dysfunkcji.

Ze statystyk policyjnych można wnosić z kolei o skali jednej z wielu przyczyn i/lub skutków wykluczenia społecznego tj. przestępczości. Dane o stanie bezpieczeństwa i porządku publicznego w Wodzisławiu Śląskim (pochodzące z policyjnej statystyki) zawiera dokument na temat realizacji Strategii Rozwoju Miasta³⁶. Informacja przedstawiona w dokumencie pokazuje, że w okresie od 1 stycznia do 31 października 2009 r. na terenie miasta Wodzisław Śląski, podległym działaniu KPP w Wodzisławiu Śląskim, odnotowano w sumie 835 wydarzeń o charakterze przestępczym (wydarzenie - przestępstwo, wykroczenie, zagrożenie lub inny fakt istotny dla stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego, który nie musi mieć znamion czynu zabronionego), to jest o 35 więcej niż w analogicznym czasie roku 2008 i o 48 mniej w porównaniu do analogicznego okresu 2007 roku. W statystyce wydarzeń o charakterze przestępczym, w każdym z analizowanych okresów dominowały dwie kategorie przestępstw: kradzieże mienia (odpowiednio w roku 2009, 2008, 2007: 267, 234, 331 przypadków) oraz kradzieże z włamaniem (odpowiednio: 142, 109, 130 przypadków). Z ogółu odnotowanych wydarzeń mogących mieć znamiona wykroczenia, wykroczenie

³⁵ Źródło: K. Orbik-Skupień, *Sprawozdanie z działalności Zespołu Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych w roku szkolnych 2006/2007* oraz informacja przekazana przez eksperta w trakcie wywiadu.

³⁶ Informacja Komendy Powiatowej Policji w Wodzisławiu Śląskim na temat stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego Miasta Wodzisław Śląski za okres od dnia 01 stycznia 2009 roku do dnia 31 października 2009 roku oraz analogicznych okresach 2008 i 2007 roku, W: *Informacja na temat realizacji Strategii Rozwoju Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2007 - 2020* (wg stanu na listopad 2009 roku), Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego, 2009.

przeciwko trzeźwości było tym, które w każdym z analizowanych okresów występowało najczęściej (odpowiednio w roku 2009, 2008, 2007: 243, 141, 105 przypadków). W statystyce interwencji, interwencje domowe stanowiły, średnio rzecz biorąc co trzecią z ogółu podejmowanych w danym okresie; liczba tego typu interwencji odnotowana w roku 2009 wyniosła 664, przy 807 przypadkach odnotowanych w roku 2008 i 762 w roku 2007.

3.1.2. Ocena ekspercka

W ocenie ekspertów wykluczenie społeczne dotyczące mieszkańców Wodzisławia Śląskiego ma swój ciężar gatunkowy, wiele przyczyn/przejawów i cech charakterystycznych.

1) Wykluczenie społeczne – w rozumieniu bezrobocia, ubóstwa, uzależnień, przestępczości – jest poważnym problemem w skali Wodzisławia Śląskiego, tak uważa większość ekspertów, w tym część uzasadnia wagę problemu odwołując się do źródeł bezrobocia (niskie kompetencje) lub społecznych skutków ekskluzji:

- *Problem wykluczenia jest ważny z dwóch powodów: jest problem wykluczenia gdzie takie doświadczenia mam z punktu widzenia kompetencji pracowników, wykluczenia z rynku pracy (działacz gospodarczy).*
- *Wykluczenia społecznego nie można traktować jako margines w sensie zjawisk, które tam powstały. One są na tyle poważne, że należy się tym - nawet jeżeli to są jednostki - zająć (ekspert rynku pracy).*

2) Jest wiele przyczyn/przejawów wykluczenia mieszkańców Wodzisławia Śląskiego, należą do nich, zdaniem ekspertów, następujące:

- bezrobocie, w tym: długotrwałe, pokoleniowe
- emigracja zarobkowa
- ubóstwo, w tym wynikające z niskich dochodów
- uzależnienia, głównie od alkoholu, a także narkomania
- przestępczość (wchodzenie w konflikt z prawem), w tym: przestępstwa rozbójnicze, kradzieże z włamaniem, kradzieże, bójki i pobicia, przemoc w rodzinie, przestępstwa i wykroczenia w szkołach oraz w bezpośrednim sąsiedztwie szkół, łatwy dostęp do alkoholu i narkotyków w środowisku szkolnym
- substandardowe warunki mieszkaniowe
- bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego
- długotrwała lub ciężka choroba
- braki edukacyjne
- samotność, brak rodziny
- osobowość, w tym niska samoocena
- dziedziczenie wykluczenia.

Czynnikami o największym stopniu społecznego ryzyka, zdaniem większości ekspertów, są: bezrobocie, w tym długotrwałe lub/i pokoleniowe, ubóstwo, w tym wynikające z niskich dochodów, braki edukacyjne, uzależnienie od alkoholu:

- *Bezrobocie długotrwałe i ubóstwo (...) dalsze czynniki są właśnie wypadkową ubóstwa (ekspert rynku pracy).*
- *Problemy występujące najczęściej w rodzinach dzieci objętych pomocą to m.in. bieda wynikająca z niskich dochodów (praca na czarno, dorywcza) – dzieci gorszych szans (ekspert pomocy społecznej).*
- *Wykluczenie w zakresie kompetencji i umiejętności pracowniczych (ekspert gospodarczy).*

- *Uzależnienie od alkoholu: nakładają się dwa czynniki – pije bo nie ma pracy i odwrotnie, ale alkohol jest raczej przyczyną pierwotną (ekspert pomocy społecznej).*
- *Dzieci i młodzież z problemami stanowią około 20% zrzeszonych w KS Wicher Wilchwy. Główne ich problemy to ubóstwo, alkoholizm w rodzinie, trudności wychowawcze (działacz sportowy).*

3) Wykluczenie społeczne w Wodzisławiu Śląskim jest, w ocenie ekspertów, zróżnicowane tak w wymiarze terytorialnym, jak i subiektywnym.

Zróżnicowanie w wymiarze terytorialnym - charakterystyczne skupiska mieszczą się w granicach administracyjnych niektórych dzielnic, bywa, że nie obejmują całego jej terenu, ale dotyczą przykładowo jednego z osiedli. Eksperti wskazywali następujące „wykluczone” obszary: dzielnica Wilchwy, Jedłownik, Osiedle 1 Maja, Osiedle XXX-lecia, 26 Marca, Osiedle „Nowe Miasto”, Wyszyńskiego, centrum (w znaczeniu obszar obejmujący centrum miasta):

- *Ma charakter przestrzenny, nie występuje we wszystkich 9 dzielnicach Wodzisławia – występuje w dzielnicy Wilchwy, ale nie w rejonach, gdzie są domki jednorodzinne tylko w blokowiskach: Osiedle 1 Maja, następnie w centrum, na Osiedlu XXX-lecia, 26 marca, Wyszyńskiego, Jedłownik (dlatego, że jest tu budynek socjalny), gdzie eksmitują nieplacących czynsz (samorządowiec).*
- *Został złożony projekt w ramach PO KL Poddziałanie 7.2.1. skierowany na działania do osób z dwóch najbardziej ubogich dzielnic Wodzisławia Śląskiego, tj. Radlina i Wilchw. Ubóstwo i z tym związane wykluczenie społeczne w tych dwóch dzielnicach jest wypadkową likwidacji kopalni 1 Maja. Z informacji Ośrodka Pomocy Społecznej wynika, że problem ubóstwa i wykluczenia w tych dzielnicach pomimo, że od likwidacji kopalni minęła blisko dekada, nie tylko się utrwała lecz wręcz aktualnie nasila. Radlin to wręcz „getto”. Wykluczenie społeczne jest to problem, z którym należy się zmierzyć, bo to nie tylko Wilchwy ale to są inne dzielnice, rynek i centrum (ekspert rynku pracy).*
- *Skala pomocy świadczonej przez MOPS jest zróżnicowana, ale w ostatnim okresie raczej równomierna, w obszarach „wiejskich” jest nieco mniejsza (ekspert pomocy społecznej).*
- *Problem dotyczy dzielnic zasiedlanych przy okazji budowy kopalń. Osiedle 1 Maja, dzielnica Jedłownik, Osiedle „Nowe Miasto”, szczególnie w odniesieniu do osób na emeryturze górniczej (samorządowiec).*
- *Jednak najwięcej kradzieży, bójek notuje się w Centrum i Wilchwach (policjant).*
- *Ze względu na zamknięcie tego zakładu (kopalnia 1 Maja) problem bezrobocia zogniskował się w dzielnicy Wilchwy, właściwie w osiedlu 1 Maja, dzielnica 1 Maja stała się dzielnicą bezrobocia, właściwie dzielnicą wykluczenia (działacz gospodarczy).*

Zróżnicowanie w wymiarze subiektywnym. Wymieniane przez ekspertów typowe cechy odnoszą się zarówno do rodziny jako całości, jak i jednostkowego stylu życia. W wypadku rodziny chodzi o jej uwarunkowania demograficzne: liczebność - wielodzietność i struktura – samotne rodzicielstwo oraz społeczne: dysfunkcje, patologie - alkoholizm, narkomania, bezradność w sprawach wychowawczych i, co warto podkreślić, *eurosieroctwo* jako skutek emigracji zarobkowej rodzica. Charakterystyczny styl życia wykluczonego to: akceptacja sytuacji wykluczającej, postawy roszczeniowe, przeradzające się często w bycie *profesorem biedy* - duża znajomości przysługujących praw i umiejętność ich egzekwowania, także niewielka dbałość o wygląd zewnętrzny, brak higieny osobistej, a w sferze kompetencji pracowniczych – brak obowiązkowości skutkujący trudnościami z utrzymaniem pracy (nie z jej znalezieniem):

- *Problemy występują najczęściej w rodzinach dzieci objętych pomocą Zespołu Świetlic: samotne rodzicielstwo (większa liczba dzieci, praca rodzica na zmiany, są samotni ojcowie), wielodzietność, alkoholizm, narkomania – dotyczy około 25% rodzin dzieci,*

bezrobocie, praca za granicą jednego z rodziców – dotyczy 5%, choroba w rodzinie, problemy w szkole – dotyczy 85%, bieda wynikająca z niskich dochodów (praca na czarno, dorywcza) – dzieci gorszych szans, braki wychowawcze – bezradność rodziców (dbałość jedynie o potrzeby fizyczne, nie emocjonalne i kulturalne – dotyczy 35%, sprzężone problemy – kilka w jednej rodzinie (ekspert pomocy społecznej).

- *Swoista roszczeniowość niekoniecznie współmierna do możliwości MOPS, poczucie niskiej wartości (czasami klienci twierdzą, że wynika ono z nastawienia pracowników MOPS), wizualnie: niewielka dbałość o wygląd zewnętrzny, brak higieny osobistej, długotrwałe bezrobocie: zanikła u nich obowiązkowość, mają trudności z utrzymaniem pracy a nie jej znalezieniem (ekspert pomocy społecznej).*
- *Dla mnie to jest jakaś taka zaraźliwa akceptacja tej sytuacji, w której znajdują się te osoby. Ale i to, że one jakoś emanują nawet na inne osoby, i one zarażają tym stylem życia. To jest nawet takie, moi doradcy mają to w swoje nomenklaturze, że łatwiej jest dwóm osobom ściągnąć jednego, który jest wyżej, niż temu który jest na jakimś poziomie podnieść tego z dołu. Łatwiej jest zejść w dół niż podciągnąć się do góry. Czyli tak jak powiedziałam negatywny styl życia negowany przez społeczeństwo. Ale zaraźliwy w tym sensie, że jest on łatwy, i że można ten styl życia przyjąć. Tak żyjące osoby z uwagi na umiejętności pozyskiwania środków na życie (MOPS, PUP, CARITAS, fundacje, szara strefa) można wręcz nazwać "profesorami biedy" (ekspert rynku pracy).*

3.2. Charakterystyka zjawiska w grupie byłych górników i ich rodzin

Ze względu na brak danych statystycznych, a także wyników badań empirycznych odwołujących się bezpośrednio do byłych górników i ich rodzin będących mieszkańcami Wodzisławia Śląskiego, charakterystykę wykluczenia społecznego tej grupy mieszkańców sporządzono opierając się na danych pochodzących z badania jakościowego.

1) Proces wykluczania górników i ich rodzin rozpoczął się, zdaniem ekspertów, od momentu zamknięcia kopalni 1 Maja, a na skalę zjawiska wpływ miała polityka społeczno-gospodarcza państwa, a w sferze subiektywnej, jednostkowej - niskie kompetencje zawodowe górników lub/i model rodziny górniczej:

- *To nie były tylko koszty czy utrata przychodu, który zapewniał egzystencje rodzinie górniczej, ale to również koszty społeczne, jak patologie. Posiłkując się danym z Anglii -Thatcher zamykała Major otwierał tylko i wyłącznie z tytułu kosztów społecznych. Taniej było utrzymywać kopalnie, dotować ją, niż ponosić koszty związane z problemami danych dzielnic czy nawet całych miast (działacz gospodarczy).*
- *Ten proces spowodował na przestrzeni lat 1998–1999 zamknięcie funkcjonującej w obszarze gminy Wodzisław Śląski kopalni 1 Maja. Pierwszym tego wynikiem był niespotykany z uwagi na skalę przyrost bezrobocia. Na to zjawisko nie należy patrzeć przez pryzmat utraty 3500 miejsc pracy, gdyż część osób tracących pracę znalazła ją w innych przedsiębiorstwach lub skorzystała z Górniczego Pakietu Socjalnego. Tym wszystkim ludziom dano alternatywę, część przeniosła się do innych kopalń część na własne życzenie skorzystała z tego Pakietu Socjalnego wzięła te odprawy. I to był patrząc z perspektywy czasu bardzo zły pomysł. Jak to mówiono gdzieś górnicy dostali łapówki po to by ich uspokoić. Faktem jest, że ta kwota im troszeczkę zawróciła w głowie. Ale to było uspokojenie na rok dwa lata. Nieprawdą stało się to, że te osoby, górnicy przejdą do innych branż i otworzą własne firmy za te 44 tysiące. Ja prawie nie przypominam sobie osób o których bym wiedziała, ale ja mówię tylko takich które przewinęły się przez mój urząd, które by własne firmy otworzyły. Bywały takie osoby ale im odradzaliśmy – nawet*

to – ponieważ przesłanki na podstawie których chcieli te firmy otworzyć były zbyt marne i obciążone zbyt dużym ryzykiem. I nie chcieliśmy im tutaj pomagać bo mogli jeszcze skorzystać z dodatkowych pieniędzy urzędu. Ale uważaliśmy, że tak trzeba zrobić dla tego człowieka. Ważnym czynnikiem wsparcia dla zwalnianych górników były szkolenia. Lecz i one nie znalazły pozytywnej oceny w opinii eksperta (cytat) „Ci górnicy skupiali się na szkoleniach. To była taka akcja, że można im zmienić miejsce pracy, zawód. Ale przeszkolić jest bardzo łatwo. Tylko co potem? I ci przeszkoleni wracali tutaj do nas (PUP). Dodam nawet, że po roku dwóch latach nawet wracali ci którzy nie mieli z czego żyć i wracali na zasiłki. Oni mieli prawo do zasiłku dla bezrobotnych na okres pół roku, co było niczym. I wiele z tych osób popadło potem w wiele problemów, takich że tej pracy gdzie indziej nie znaleźli albo znaleźli ale na krótki czas. Wracały problemy. I te problemy dotyczyły zarówno tego mężczyzny, bo tu o nich mówimy właściwie, który nagle znalazł się na rynku nawet nie umiając szukać tej pracy. On wiedział, że ma kopalnię, tam za niego wszystko zrobią a on ma tylko pracować. On nie miał umiejętności poszukiwania pracy To był jeden problem. Drugi problem – nowy zawód. Im w gruncie rzeczy trudno było się zaakceptować w nowej roli. Ja wiem, że wiele z tych osób szkolilo się (...). Ale firmy prywatne mają to do siebie, że one często się nie wiążą z pracownikiem. Kolejny problem, i to był problem, który chyba najbardziej zaczął doskwierać tym rodzinom a i nam też, to jest problem żon nie pracujących wcześniej, które nagle zjawily się w urzędzie po jakąś pomoc. Bez zawodu, bez doświadczenia zawodowego, bez żadnego stażu – bo nawet jeżeli wyłącznie były z zawodem to tylko ukończonym na poziomie szkoły zawodowej czy średniej koniec. One żyły w dobrym świecie wcześniej. (...) Etos nie pracującej żony nagle musiał przestać być etosem bo to nie był atut tylko stała się konieczność. I z tym mieliśmy i można powiedzieć, że jeszcze mamy największe problemy zaktywizować kobiety. Bo z jednej strony problem braku zawodu a z drugiej strony rynek pracy. Jaki to jest rynek pracy, tu jest rynek pracy dla mężczyzn. Potem przysły najgorsze lata 2001–2003 gdzie bezrobocie było najwyższe no i to był dramat. Brakowało środków na wspomaganie zatrudnienia tych osób – mężczyzn, kobiet tu już wszystko jedno. To były bardzo złe czasy. Od 2004 roku sytuacja naprawdę zaczęła się poprawiać (ekspert rynku pracy).

2) Wykluczenie społeczne byłych górników i ich rodzin, mieszkańców Wodzisławia Śląskiego, zdaniem większości ekspertów, jest problemem, choć w większości wypadków nie z uwagi na jego skalę:

- Odsetek ten wynosi w granicach 3% do 5%. Natomiast wykluczenia społecznego nie można traktować jako margines w sensie zjawisk, które tam powstały. One są na tyle poważne, że należy się tym - nawet jeżeli to są jednostki – zająć (ekspert rynku pracy).
- Trudno określić na ile jest znaczący, ponieważ wszyscy górnicy po likwidacji kwk 1 Maja podjęli prace w sąsiednich kopalniach, jest problem z beneficjentami odprawy pieniężnej, ale trudno oszacować jaki to procent (część przehułata odprawy). Część z nich nie jest klientami MOPS, znam takie 35 rodzin z osiedla 1 Maja (samorządowiec).
- Problem wykluczenia trzeba rozpatrywać dwutorowo, terenu po kopalni i ludzi którzy pracowali tam i mieszkali. Co do terenu to w większości został teren sprzedany. No i druga sprawa problem społeczny czy samej dzielnicy. Ta dzielnica (Wilchwy) się tam trochę zdynamizowała, powstał tam oddział uczelni i coś się zaczęło dziać. No i problem ludzi, którzy i zniechęceni i pokonani, no bo jak tą jedyną żywicielkę zamknięto utożsamiali się wszyscy z nią, jedynym miejscem pracy dla większości osób. Zaczął pracę jako młody chłopak a skończył już przechodząc na emeryturę. I utrata poczucia bezpieczeństwa. Na dzień dzisiejszy znając problematykę i patologie, które tam były to znaczy drobne kradzieże mienia kopalnianego. Utrata środków do życia wiąże się dalej z pewnymi zjawiskami i no niestety niezgodnymi w prawem. I jest pewien stereotyp o tej

dzielnicy, że nie jest to dzielnica bezpieczna. Więc można powiedzieć, że pewne elementy tamtych zmian pozostały do dzisiaj (działacz gospodarzy).

- *Odsetek ten nie jest znaczący – szacunkowo wynosi 2–3%, w tych 3% są nie tylko odprawowicze, ale także ci którzy przeszli na wcześniejszą emeryturę oraz ci, którzy zostali zwolnieni z kopalni np. za pijaństwo. Tak mały odsetek były górników w grupie wykluczonych to m.in. z powodu emigracji zarobkowej (blisko mają do czeskich kopalń), ponadto byli górnicy mają nawyk pracy i szukają pracy zaraz po odejściu (nie mają potrzeby „wakacji). Odprawowicze, gdy środki z odprawy się skończyły to wtedy prośba o pomoc (ekspert pomocy społecznej).*
- *Odsetek tej grupy w populacji wykluczonych w gminie jest znaczący – szacunkowo wynosi 40–50% (samorządowiec).*
- *W parafii wśród objętych wsparciem 20 osób połowa to członkowie rodzin byłych górników (duchowny).*

3) Główne przyczyny/przejawy wykluczenia byłych górników i ich rodzin, w opinii większości ekspertów, to: bezrobocie, uzależnienie od alkoholu, ubóstwo; rzadziej – bezradność (wynikająca stąd, że „infrastruktura” kopalni robiła za nich wszystko, a po odejściu z kopalni muszą to robić sami: iść do urzędu, załatwić jakieś papiery itp. – ekspert pomocy społecznej), braki edukacyjne (postępujący proces degradacji młodego pokolenia po stracie ojca pracującego na kopalni, brak chęci edukacji co jest powiązane z absolutnym brakiem perspektyw – samorządowiec), przestępczość.

4) Wykluczeni społecznie byli górnicy i ich rodziny – mieszkańcy Wodzisławia Śląskiego - w opinii większości ekspertów mają swoją specyfikę odróżniającą ich od innych grup wykluczonych. Portret wykluczonych byłych górników i ich rodzin, stworzony przez ekspertów, pokazuje pewne aspekty ich stylu życia, różne kompetencje osobiste, a niekiedy w tle – przyczyny takiego stanu rzeczy. Generalnie nie jest to portret jednoznaczny, ma wiele odcieni. Grupa byłych górników i ich rodzin jako kategoria społeczna jest hermetyczną, zamkniętą grupą, a więc jej członkowie trudno się otwierają na osoby z zewnątrz; grupą posiadającą swój kodeks honorowy. Jednocześnie byli górnicy chętnie uczestniczą w życiu lokalnej społeczności – wykonują nieodpłatnie różne prace przykładowo na rzecz klubu sportowego, przy czym nie angażują się w działania o charakterze „oficjalnym” (uroczystości klubowe). W stylu życia zwraca uwagę przede wszystkim powielanie tradycyjnego modelu rodziny górniczej - ojciec pracuje i utrzymuje rodzinę, matka zajmuje się domem. Taki model rodziny jest przyczyną niskich kompetencji zawodowych żon górników (brak stażu zawodowego, poziom wykształcenia co najwyżej średni), a przekłada się na ich pozycję na rynku pracy. Kompetencje zawodowe byłych górników są na ogół równie niskie, dodatkowo niektórzy z nich mają trudności w zaakceptowaniu nowej (po przekwalifikowaniu się) roli zawodowej, stąd zapewne część z nich podejmuje pracę za granicą (w kopalniach czeskich). Konsekwencje społeczne emigracji zarobkowej żywiciela rodziny dla jego rodziny, zwłaszcza dzieci są różne, niektórzy z ekspertów są zdania, że można mówić wręcz o syndromie *eurosieroctwa*. Byli górnicy postrzegani są także jako osoby naruszające obowiązujące normy prawne. Ale także jako osoby silnie zmotywowane do podejmowania pracy (jedynym kryterium jej podjęcia jest wysokość wynagrodzenia – nie może być to praca słabo opłacana), obowiązkowe – nie porzucające pracy:

- *Dotyczy to kobiet, struktura wynikająca z klasycznego modelu śląskiej rodziny (ojciec pracuje i utrzymuje rodzinę, matka zajmuje się domem). Kobiety nie są w stanie znaleźć pracy, znane są nawet przypadki samobójstw po wydaniu całej odprawy otrzymanej po odejściu z kopalni. Poziom wykształcenia – najwyżej jest to wykształcenie średnie, średnie techniczne, bez doświadczenia zawodowego, co wpływa na małą konkurencyjność na rynku pracy. Hermetyczność grupy społecznej, którą są rodziny górnicze; problem*

- z dotarciem do osób potrzebujących pomocy i w przekonaniu ich do uczestnictwa w zajęciach z psychologami (wstyd, silny opór społeczny) (samorządowiec).*
- *Wracały problemy. I te problemy dotyczyły zarówno tego mężczyzny, bo tu o nich mówimy właściwie, który nagle znalazł się na rynku nawet nie umiejąc szukać tej pracy. On wiedział, że ma kopalnię tam za niego wszystko zrobić a on ma tylko pracować. On nie miał umiejętności poszukiwania pracy. To był jeden problem. Drugi problem – nowy zawód. Im w gruncie rzeczy trudno było się zaakceptować w nowej roli. Ja wiem, że wiele z Tych osób szkolilo się (...) Problem żon nie pracujących wcześniej, które nagle zjawily się w urzędzie po jakąś pomoc. Bez zawodu, bez doświadczenia zawodowego, bez żadnego stażu – bo nawet jeżeli wyłącznie były z zawodem to tylko ukończonym na poziomie szkoły zawodowej czy średniej koniec. One żyły w dobrym świecie wcześniej. (...) Etos nie pracującej żony nagle musiał przestać być etosem bo to nie był atut tylko stała się konieczność (ekspert rynku pracy).*
  - *Niepracujące matki – ojciec utrzymywał rodzinę, matkom trudno było o aktywizację zawodową. Aktualnie eurosieroty – ojcowie pracują za granicą (ekspert pomocy społecznej).*
  - *Trudnią się dorywczą pracą, po likwidacji kopalni rozkradali mienia kopalniane i z tego żyli; od 2002 roku jest problem z mieniem pokopalnianym, nie ma inwestora (teren ok. 30 ha), tylko jeden budynek kupiła prywatna szkoła wyższa (samorządowiec).*
  - *Krótkotrwałe korzyści osiągnęli ludzie, którzy stosunkowo krótko pracowali w kopalni i nieroztropnie gospodarowali pieniędzmi z odpłaty bezwarunkowej. Również część górników, którzy skorzystali z urlopu górniczego nie potrafili przystosować się do nowej sytuacji (duchowny).*
  - *Byli górnicy chcą pracować, są obowiązkowi, nie grymaszą po otrzymaniu oferty pracy ale za to mają spore oczekiwania finansowe. Mają poczucie humoru, pogodę ducha (ekspert pomocy społecznej).*
  - *Na osiedlu mieszka wielu młodych emerytów górniczych, którzy nie mają pomysłu na zagospodarowanie wolnego czasu. Chętnie pomagają klubowi w różnych pracach. Niechętnie natomiast biorą udział w oficjalnych uroczystościach. Np. rozpoczęcie lub zakończenie sezonu (może chodzi o brak odpowiedniego ubioru) (działacz sportowy).*

3.3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu – ocena ekspercka

Jednym z celów strategicznych zapisanych w Strategii polityki społecznej województwa śląskiego na lata 2006–2020³⁷ jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez podejmowanie działań z zakresu: identyfikowanie przyczyn wykluczenia społecznego, prowadzenie i wspieranie działań na rzecz włączenia osób, rodzin i grup do życia społecznego, wspieranie systemu kształcenia i doskonalenia zawodowego kadr służb pomocy społecznej oraz rozwój bazy instytucjonalnej. W odniesieniu do gminy Wodzisław Śląski ocenie ekspertów poddano nie tylko pierwszy, ale i drugi z wymienionych kierunków działań.

1) Dokumenty strategiczne/programowe opracowane dla Wodzisławia Śląskiego, nawiązujące bezpośrednio lub wprost do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu (przykładowo: Strategia rozwoju miasta Wodzisław Śląski, Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla miasta Wodzisław Śląski, Powiatowy program Zapobiegania Przemocności oraz Ochrony Bezpieczeństwa Obywateli i Porządku Publicznego na lata 2007–2010³⁸) uzyskały pozytywną opinię ekspertów. W ocenie ekspertów są one niezbędne, bez nich nie byłoby możliwe

³⁷ Por. *Strategii polityki społecznej województwa śląskiego na lata 2006-2020*, Katowice 2006.

³⁸ Program zatwierdzony uchwałą Rady Powiatu Wodzisławskiego, w maju 2007 r.

podejmowanie określonych działań, przykładowo staranie się o środki unijne; ich zapisy nie są „martwe”, dały asumpt do podjęcia konkretnych przedsięwzięć skutkujących m.in. poprawą stanu bezpieczeństwa i porządku w Wodzisławiu. W wypadku Strategii szczegółowe omówienie przedsięwzięć, w tym programów unijnych, znaleźć można w dokumencie sporządzonym w Urzędzie Miasta³⁹):

- *Obydwie strategie są niezbędne, ważne, dobrze że powstały. Strategia rozwoju miasta – trudno ocenić, minęło dopiero dwa lata od jej uchwalenia, ale jest Strategia to można występować o środki z UE. Strategia rozwiązywania problemów alkoholowych to bardzo dobry plan, ale brakuje środków na realizację spraw społecznych. Od dwóch lat środki z profilaktyki antyalkoholowej są inaczej dzielone, organizacje, instytucje piszą projekty, komisja je ocenia i przydziela środki (wg kryteriów). Jest regulamin stworzony przez Wydział Promocji, są kryteria. Strategia rozwoju miasta – powstała za późno, powinna powstać po likwidacji kop. 1 Maja. Strategia rozwiązywania problemów alkoholowych - brakuje środków na realizację spraw społecznych. Budżet pochłania oświata, a działania prospołeczne są bardzo kosztowne (samorządowiec).*
- *Nie wyobrażam sobie pracy bez dokumentów strategicznych obejmujących długi okres czasu – w wypadku Wodzisławia Śląskiego przekształcenia społeczne muszą objąć przynajmniej jedno „stracone” pokolenie. Sama strategia ma sens jeśli jest realizowana (a w Wodzisławiu jest realizowana) i jeśli jest uzupełniona o dokumenty strategiczne w wielu innych dziedzinach. Bardzo pomocna tu jest strategia rozwoju oświaty – praca z najmłodszym pokoleniem, program współpracy miasta z III sektorem – klucz do zrzeszania ludzi w organizacje które mają szansę na wyrwanie osób trwale wykluczonych z otaczającego je środowiska. Dynamiczna realizacja przyjętych celów strategicznych odnośnie do przygotowywania nowych terenów inwestycyjnych, a co za tym idzie – skuteczne tworzenie nowych miejsc pracy – co widać w Wodzisławiu gołym okiem. Ponadto przeciwdziałanie psychologicznemu efektowi „nie ma kopalni i nic się z tym nie da zrobić”. Udaje się wdrożyć i rozwinąć współpracę z III sektorem – jest to jeden z największych sukcesów Wodzisławia. W III sektor, w przeciągu lat 2008-2010 na różne programy społeczne włożone zostanie 6mln złotych z funduszy europejskich w różnych dziedzinach. Uniwersytet Trzeciego Wieku – starsze pokolenie, Stowarzyszenie „Rodzina” – młodsze pokolenie – szkoły próba wyrwania młodzieży ze środowisk patologicznych (samorządowiec).*
- *Idea powstania jest słuszna. Zmieniać w nim nic nie trzeba, można jedynie zapis uzupełnić o sytuacje jakie pojawiły się dopiero po wdrożeniu Programu w życie. Sam program jest dobrze postrzegany przez mieszkańców, co było jednym z celów programu. Mają miejsce dobre kontakty ze szkołami, placówkami edukacyjnymi: rozwiązywanie problemów z trudną młodzieżą. Komunikacja w powiecie pomiędzy instytucjami publicznymi jest dobra.*
- *Dzięki wdrożeniu Programu, Policja jest coraz lepiej postrzegana przez społeczeństwo. Priorytetem dla Policji jest bezpieczeństwo na drogach, imprezach, zapewnienie bezpieczeństwa na imprezach masowych, rozbudowa monitoringu, prewencja. Skutkiem jest mniejsza liczba rozbojów, chuligaństwa (policjant).*

2) W działania nastawione na wychodzenie mieszkańców Wodzisławia Śląskiego z wykluczenia społecznego zaangażowanych jest wiele podmiotów – od instytucji gminy do organizacji pozarządowych, wyznaniowych. Zdaniem wszystkich ekspertów podmioty te współpracują ze sobą, a współpraca oceniana jest jako dobra, czy wręcz bardzo dobra. Charakter współpracy jest różny, z niektórymi podmiotami stały, z innymi doraźny

³⁹ Zob. Informacja na temat realizacji Strategii Rozwoju Miasta Wodzisławia Śląskiego na lata 2007–2020 (wg stanu na listopad 2009 roku), Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego, 2009.

(zadaniowy), z częścią sformalizowany. Podmioty włączonych w system formalnej i nieformalnej współpracy na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu mieszkańców Wodzisławia Śląskiego wskazywane przez ekspertów to:

Urząd Miasta
Rada Miejska
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych
Powiatowy Urząd Pracy
Komenda Policji
Sąd Okręgowy w Gliwicach
Wodzisławskie Centrum Kultury
Placówki edukacyjne
Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna

- Organizacje pozarządowe, w tym m.in.: Izba Gospodarcza w Wodzisławiu Śląskim, Towarzystwo Charytatywne Rodzina, Związek Niewidomych, Śląski Bank Żywności, kluby sportowe, w tym KS Wicher Wilchwy,

Część ekspertów wymieniała konkretne efekty owej współpracy, przykładowo organizowanie wspólnych akcji charytatywnych, udział w projektach unijnych:

- *Wspomagamy(Izba Gospodarcza) różnego rodzaju akcje. Nawet je organizujemy. Jeżeli chodzi o pomoc tym najbiedniejszym, najuboższym, tym którzy sami sobie nie mogą pomóc czyli dzieciom. Prowadzimy aukcje charytatywne sami czy z innymi organizacjami żeby doposażyć czy Dom Dziecka czy jakieś towarzystwo charytatywne. To raz. I druga sprawa, no uczestnicząc jako partner projektu „Pomysł na sukces” pomagamy w opracowaniu czy wypracowaniu skutecznych metod nauczania, żeby poszerzyć umiejętności i kompetencje – wiedze – pracowników sektora MSP, przekwalifikować żeby utrzymali miejsca pracy. Współpracujemy czy w zakresie pomocy tym najbiedniejszym. MOPS, z PUP-em współpracujemy. Na nasze możliwości jest to współpraca wręcz wzorowa (działacz gospodarczy).*
- *MOPS od strony urzędowej. Realizuje świetne programy z POKL – przeciwdziałanie wykluczeniu u kobiet – przywrócenie kobiet na rynek pracy. Towarzystwo charytatywne Rodzina – mieszkanie chronione które pomaga przywróceniu osób wykluczonych społeczeństwu. Inne stowarzyszenia próbują ludzi zrzeszać wyrывая z problemów alkoholowych. 1 Maja Stowarzyszenie „Forma” - duch sportowy (samorządowiec).*
- *Organizacji pozarządowych jest kilkadziesiąt, od 2008 r. instytucje pozarządowe znalazły swoje miejsce, jest ich rejestr, odbywają się cykliczne spotkania z ich prezesami, projekt PEAD – korzysta z niego 200 rodzin (samorządowiec).*

3) Eksperci podkreślają różnorodność zakresu zadań wykonywanych przez instytucje, organizacje działające na rzecz wykluczonych mieszkańców Wodzisławia Śląskiego. Niektóre z efektów prowadzonej działalności zostały wymienione w dwóch poprzednich punktach, inne zadania realizowane lub planowane to:

- Urząd Miasta Wodzisławia Śląskiego: tworzenie młodzieżowego centrum kariery i pośrednictwa pracy, nawiązanie współpracy z OHP, podjęcie współpracy z Sądem Okręgowym w Gliwicach w sprawie systemowego programu wsparcia ośrodków kuratorskich:

W 2010 chcemy podpisać porozumienie z Ochotniczym Hufcem Pracy. Ponadto tworzone jest „młodzieżowe centrum kariery i pośrednictwa pracy”. Istnieje problem z grupą młodzieży, która w wyniku problemów w rodzinie trafia do ośrodków kuratorskich – podpisano pionierską w regionie współpracę z Sądem Okręgowym w Gliwicach – przeznaczone zostaną środki w wysokości 4mln zł na systemowy program wsparcia

ośrodków kuratorskich – pozwoli na wyjście kuratorów w teren. Jest to drugi projekt w Polsce, po Lublinie. Jest to wejście w sektor który ma problem od samej młodości (samorządowiec).

- *Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych: placówka udziela pomocy dzieciom zagrożonym wykluczeniem w formie: a) Budowanie poczucia własnej wartości, b) Wyprowadzanie dzieci z problemów szkolnych, c) Aktywizacja rodziców, d) Dożywianie – podwieczorek, e) Pomoc rzeczowa (żywność, odzież, książki, itd., kontakt z MOPS, harcerstwem – potrzeby rozpoznaje pracownik socjalny), f) Rozwiązywanie problemów codziennych, trudnych – kierowanie dzieci z problemami do Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, problemy codzienne rozwiązuje wychowawca, trening umiejętności społecznych (ograniczanie agresji, asertywność, komunikacja interpersonalna, radzenie sobie w sytuacjach interpersonalnych), g) Organizowanie wakacji – na miejscu – w mieście oraz wyjazdowych (np. obozy harcerskie, nad morze), h) Realizacja planu wychowawczego – wychowawcy ustalają tematy do realizacji, i) Prowadzenie zajęć indywidualnych – zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami. Zatrudniamy stażystów kierowanych przez PUP (ekspert pomocy społecznej).*
- *Kościół rzymsko-katolicki: działania koncentrują się głównie na dożywianiu dzieci w szkole (zakup dla nich obiadów). Rodzaj oferowanego wsparcia jest konsultowany z dyrekcją szkoły, nauczycielami oraz przedstawicielami samorządu miasta. W parafii reprezentowanej przez eksperta liczba wspieranych, w skali roku, wynosi 20 osób. Kryterium udzielania wsparcia jest tylko jedno - potrzeba niesienia pomocy. Współpraca z innymi podmiotami oferującymi wsparcie potrzebującym dotyczy głównie działań: które mają ograniczyć zjawiska patologiczne wśród młodzieży (duchowny).*
- *KS Wicher Wilchwy: klub udziela pomocy dzieciom, młodzieży z problemami w formie zniżek, pomocy w zakupie sprzętu: Pomoc polega głównie na rezygnacji z pobierania składki członkowskiej oraz pomoc w zakupie sprzętu niezbędnego do treningów. Rola klubu w ograniczaniu marginalizacji polega na oderwaniu się od szarej rzeczywistości, zagospodarowaniu czasu wolnego, kontakt z rówieśnikami. Zaangażowanie rodziców do pomocy – np. budowa boiska (działacz sportowy).*

4) Istniejące instrumenty rynku pracy i pomocy społecznej mają, w opinii ekspertów, różną skuteczność, wpływ na proces wychodzenia z wykluczenia społecznego, bądź łagodzenia jego skutków. Z poddanych ocenie dziewięciu instrumentów, form wsparcia, najwyższa skuteczność przypisana została instrumentom rynku pracy wspierającym podstawowe usługi, np. finansowanie kosztów przejazdu do pracodawcy, dofinansowanie wyposażenia miejsca pracy, dofinansowanie podjęcia działalności gospodarczej itp. (ocena 4 lub 5 w pięciostopniowej skali). I to zarówno w odniesieniu do wychodzenia z wykluczenia społecznego, jak i w łagodzeniu jego skutków. Drugim instrumentem uzyskującym podobne noty również często była pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy świadczona przez publiczne służby zatrudnienia, ale wyłącznie w wypadku kryterium „wychodzenie z wykluczenia”.

- *Jeśli chodzi o formy walki z przestępczością w zakresie przestępczości pospolitej, przemocy w rodzinie, bezpieczeństwa w szkole, w opinii eksperta w tej dziedzinie (policjant), szczególnie skuteczną formą jest profilaktyka, monitoring, patrole.*
- *W opinii duchownego skuteczne formy wsparcia oferowane przez Kościół to te, które tworzą możliwości wyjścia z wykluczenia.*
- *W opinii działacza gospodarczego skutecznym instrumentem aktywizacji osób wykluczonych jest spółdzielnia socjalna: W 100 procentach na tak. Spółdzielnia socjalna z jakimś liderem. Bo zostawienie samej spółdzielni socjalnej na komercyjnym rynku i z możliwościami finansowania z różnych źródeł to nie do końca zawsze wróży sukces. Kawalek przysłowiowego tortu czy zadań, które realizuje gmina powinien być*

wyodrębniony, nawet tu myślę, że to ustawa powinna do tego dopuszczać. Jeżeli to jest taki twór, po prostu strzelam, sprzątanie jakiegoś obszaru czy zadanie jakościowe np. odśnieżanie. Takie zadania powinny być wyłączone z komercyjnego działania, jednak na komercyjnych warunkach, bo przecież jedno zadanie nie może pokrywać kosztów drugiego zadania. Pewną pomoc z organizacji czy instytucji samorządowych powinny takie organizacje mieć.

Wobec wykluczonych społecznie byłych górników i ich rodzin część ekspertów rekomendowała stosowanie zwłaszcza takich instrumentów, form wsparcia, które pozwalają na pracę z rodziną, indywidualne podejście, także takie konkretne formy jak: poradnictwo zawodowe, szkolenia, warsztaty, konsultacje psychologiczne, uczestnictwo w imprezach kulturalnych:

- *Szkolenia, terapia w grupie, warsztaty komunikacyjne, integracyjne, konsultacje psychologiczne, pomoc, organizacja imprez kulturalnych (samorządowiec).*
- *Wszelkiego typu programy społeczne oparte o współdziałanie instytucji samorządowych i NGO'S znanych lokalnej społeczności zorientowane na pracę z rodziną – kształtowanie postaw przedsiębiorczości, umiejętności budowania "zdrowych relacji", umiejętności zarządzania sytuacjami stresowymi etc. Ważnym jest aby takie programy miały charakter długofalowy a nie doraźnej interwencji (samorządowiec).*
- *Wzmocnienie pomocy indywidualnej, takiej aż do bólu nakierowanej do bezrobotnych. To znaczy bardziej zindywidualizowana pomoc. Troszeczkę, żeby mieć takie prawo jak opieka społeczna, żeby nawet móc to środowisko wykreować jako częsteczkę. Brak jest pełnej informacji o środowisku, zwłaszcza w obszarze informacji wrażliwych. Osoba bezrobotna nie jest zobligowana do podawania takich informacji w urzędzie pracy. W związku z tym urząd wspiera się często informacjami ośrodka pomocy społecznej. Równie ważną jest funkcja łączenia różnych instrumentów - teraz staramy się i myślę że nam to dobrze wychodzi łączenie tych instrumentów. Przecież każdy oddzielnie jakoś działa natomiast suma nie daje oczekiwanych efektów. To już się zmieniło bo nawet instrument jakim jest indywidualny plan działania ma określić ścieżkę wyjścia z bezrobocia czy wykluczenia i to ma być ileś tam instrumentów, które są. Także mądrze i przy warunku posiadania odpowiednich możliwości aktywizowania oraz polepszenia kadrowego, sprzętowego i zaplecza infrastrukturalnego łączenie instrumentów byłoby w pełni zasadne (ekspert rynku pracy).*
- *Poradnictwo, formy przekwalifikowania zawodowego (ekspert pomocy społecznej).*

5) Zakres usług, wsparcia świadczony przez instytucje, organizacje działające na rzecz wykluczonych mieszkańców Wodzisławia Śląskiego, w opinii jednych ekspertów zaspokaja istniejące w tym obszarze potrzeby, zdaniem innych nie. Ekspertami dzielącymi opinie „zaspokaja istniejące w tej materii potrzeby” byli: ekspert rynku (w zakresie świadczonym przez PUP), ekspert pomocy społecznej (*Problem nie leży w niewielkich środkach, rozdawnictwo nie jest wyjściem z wykluczenia, zaspokaja tylko podstawowe potrzeby. Potrzebna jest zmiana „mentalności”*). Natomiast wśród ekspertów mających odmienne zdanie znaleźli się: samorządowcy (*Trzeba więcej środków, co prawda nie ma z czego, gdyby wcześniej powstała Strategia, to byłoby lepiej*), ekspert pomocy społecznej (*Potrzeby są dużo większe, około 100 rodzin potrzebuje pomocy – nie są zdiagnozowane lub nie zgłaszają się, w niektórych dzielnicach (Wilchwy, Jedłownik) brakuje miejsc w świetlicach, brakuje pieniędzy na wyjazdy*) oraz duchowny (*Kolekta w kościele zmniejszyła się od momentu kiedy zapadła decyzja o likwidacji kopalni. Od tego czasu parafia dysponuje mniejszymi środkami pieniężnymi. Wsparcie udzielane mieszkańcom przez instytucje gminy w zakresie bezrobocia długotrwałego nie jest wystarczające*).

6) Przedstawiona do oceny ekspertom propozycja zawiązania partnerstwa lokalnego na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu mieszkańców Wodzisławia Śląskiego znalazła u większości uznanie. Brak zdania w tej kwestii jednego z ekspertów podyktowany był wątpliwościami co do efektów działalności partnerstwa: *Wszystko zależy od tego czy to partnerstwo dawałoby jeszcze jakąś nową jakość. Ja współpracuję ze wszystkimi partnerami oddzielnie. Ale można by było takie partnerstwa zawiązać i utrzymać w dobry sposób, bo każdy by jakiś kamyczek do tego wspólnego ogródka wniósł* – ekspert rynku pracy.

Eksperci byli w miarę zgodni w kwestiach:

- a) podmiotów, które powinny znaleźć się w partnerstwie - wymieniano następujące: Urząd Miasta, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe, Policja, Kościół, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, Rada Społeczna Szpitali, Przychodnie Zdrowia, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych, Ośrodek wsparcia dla Ofiar Przemocy, Uniwersytet Trzeciego Wieku, kuratorzy sądowi, placówki edukacyjne, organizacje pozarządowe, w tym gospodarcze: Cech rzemiosł Różnych, Izba Gospodarcza w Wodzisławiu Śląskim. Jeden z ekspertów ideę partnerstwa postrzegał nieco szerzej: *Moim zdaniem partnerstwo powinno objąć obszar quasi powiatu – partnerstwo winno być powiązane z innymi miastami bo problemy, które występują w sąsiadujących miastach przenoszą się do sąsiadów. Mogłoby być to partnerstwo z gminami, które były dzielnicami Wodzisławia przed 1997 rokiem, z organizacjami które przeciwdziałają wykluczeniu - brakuje tego rodzaju koordynacji właśnie na szczeblu powiatu. Co prawda intensywne działanie lokalne przyniesie efekty ale koordynując je na większym obszarze da lepszy efekt – samorządowiec;*
- b) realizowanych zadań - zgodnie z kompetencjami danego podmiotu, ponadto wzajemne wspieranie się w realizacji zadań, wymiana informacji, diagnoza zjawiska itp.:
- *Opieka społeczna – przeciwdziałać wykluczeniom społecznym, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna – wskazywać predyspozycje do przyszłej pracy, Centrum Pomocy Rodzinie – przeciwdziałać wykluczeniom społecznym, monitorować środowisko, Urząd Miasta – organizować pomoc zakładom pracy, Urząd Pracy – walka z bezrobociem, praca interwencyjna, Placówki Oświatowe – zajęcia pozaszkolne, kształtowanie zachowań, savoir – vivre (policjant).*
  - *Moim zdaniem zawiązanie partnerstwa lokalnego to byłby dobry pomysł. Ponieważ byłoby to sformalizowane, wykształcone miejsce forma formuła, można powiedzieć działania z zapisem ewentualnie działań czy deklaracji, które każda ze stron wnosi do tego. Ważnym byłoby określenie formuły finansowania, pozyskania współfinansowania, źródeł finansowania zewnętrznych różnych, no to tu by zaistniał efekt synergii. Patrząc na poziomie miasta no to dwie jednostki miejskie. Na pewno Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, na pewno Powiatowy Urząd Pracy, który realizuje powiatową politykę zatrudnienia no i towarzystwo charytatywne czy inne instytucje która tym zajmują się na co dzień. Za najważniejsze zadanie, które powinno takie partnerstwo podjąć to: badanie, zlokalizowanie czy zdiagnozowanie jaka to jest grupa osób w liczbach wymiernych no i wszystkie cechy jakościowe. To pierwsze. A potem jakie to są problemy, pogrupować je. No i sposób na końcu rozwiązania, Kto i za co odpowiada (działacz gospodarczy).*
  - *Lepsza, szersza diagnoza problemów, sprawna wymiana informacji, wspólne działania i akcje (ekspert pomocy społecznej).*
  - *Walka z wykluczeniem poprzez pokazanie, że jest inna droga, by dojrzeli dobrodziejstwo w pracy: nie jest to tylko katorga, jest to szansa; tkwiąc w czterech ścianach potęguje się poczucie krzywdy, nakręca się sam swoim „dramatyzmem” (ekspert pomocy społecznej).*

- *Klub powinien być nastawiony na wspólną zabawę, współpracę z młodzieżą i rodzicami oraz integrowanie środowiska (działacz sportowy).*
- c) podmiotu pełniącego w partnerstwie rolę wiodącą, koordynatora: eksperci zgadzali się, by rolę tę pełnił Urząd Miasta:
- *Rola wiodąca winna przypaść Urzędowi Miasta, z uwagi na prestiż, bo to przełamuje bariery (ekspert pomocy społecznej).*
  - *Na poziomie miasta liderem takiego działania powinno być miasto, albo mógłby być to ktoś z zewnątrz. Takie świeże spojrzenie na instytucję czy człowieka pokazuje to do czego myśmy na co dzień przywykli a my tego nie widzimy (działacz gospodarczy).*
  - *Koordinatorem winien być Urząd Miasta (samorządowiec).*

Eksperti zgłaszali też własne pomysły, propozycje dotyczące sposobów, czy też kierunków działań wartych do podjęcia w celu łagodzenia skutków wykluczenia społecznego, czy też wychodzenia z wykluczenia mieszkańców Wodzisławia Śląskiego. Część ekspertów skupiła się na dzieciach i młodzieży, a więc na tej kategorii wiekowej mieszkańców, którą dotyka wykluczenie pokoleniowe, proponując podjęcie takich działań, jak:

- *Rozszerzenie form aktualnie stosowanych w Zespole Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych: wprowadzić obiady w czasie wakacji, ferii zimowych – w roku szkolnym dzieci mają obiady zapewnione, wprowadzić do kadry asystenta (przyjaciela) rodziny – uczenie gospodarowania pieniędzmi, załatwianie formalności, udzielanie wsparcia, rad, itd.), wyjazdy wakacyjne dla większej liczby dzieci, zorganizować młodzieżowy klub wsparcia – dla starszych dzieci, które nie chcą chodzić do świetlicy (gimnazjaliści, licealiści), zorganizowanie kampanii społecznej dla rodziców w szkole – reklama działalności świetlicy (potrzebujących jest dużo więcej nie wszyscy docierają do świetlicy), zachęcanie do współpracy ze szkołą i świetlicą, pobudzenie świadomości (wychowywanie nie chowanie) (ekspert pomocy społecznej).*
- *Prowadzenie działań informacyjnych w szkołach dla młodzieży, szkolenia pozalekcyjne mające na celu znalezienia jakiś zainteresowań młodzieży. Szkoła jest to miejsce gdzie młode osoby spędzają najwięcej czasu (policjant).*

Propozycje części ekspertów odnosiły się z kolei do osób bezrobotnych, bezdomnych oraz sposobów wychodzenia z bezrobocia lub bezdomności:

- *Parafia jest ośrodkiem zaufania społecznego. Ten status może być wykorzystany do opracowania pewnych rozwiązań, które powinny prowadzić do aktywizacji zawodowej ludzi pozbawionych pracy. Np. probostwo mogłoby wydawać karnety na posiłki ludziom, którzy mogą być doraźnie zatrudnieni przy wykonywaniu różnych doraźnych prac w mieście (nie tylko na potrzeby parafii, ale np. szkół, szpitali, przedszkoli). Takim ludziom mógłby jednocześnie służyć poradą doradca zawodowy. Tego rodzaju działanie odbywałoby się poza instytucjami urzędowymi, niejako na ulicy. Chodzi o to, żeby posiłek nie był darmowym wsparciem (może to jest pomysł na nowy projekt) (duchowny).*
- *Dużą pomocą byłaby pomoc dla osób bezrobotnych – przekwalifikowania, kursy przygotowawcze, szkolenia (policjant).*
- *Ważne jest zdobywanie projektów, odwołałam się do projektu realizowanego przez Annę Korcz – schronisko dla bezdomnych na ul. Markłowickiej 17: aktywizuje ich, urządza potańcówki, stara się o żywność dla nich itp. Osoby bezdomne są zamknięte w sobie, bez pasji, bez wizji, należy zmienić ich samoocenę. Ważne są działania informacyjne, sama zabiegałam, żeby w Gazecie Wodzisławskiej (gazeta bezpłatna) zamieszczono informację, gdzie i jak można się starać o pomoc – artykuł taki się ukazał, sama te wycinki roznosiłam po dzielnicę (samorządowiec).*

Niektórzy eksperci poruszali kwestię wpływu sytuacji gospodarczej Wodzisławia Śląskiego na skalę wykluczenia społecznego, także w odniesieniu do przyszłości, czy będzie sprzyjać pogłębianiu skali zjawiska wykluczenia, czy też nie:

- *Patrząc z kilku punktów, fakty które są, jeżeli największym pracodawcą jest szpital, jeżeli zatrudnienie nie jest spadkowe a utrzymuje się na pewnym poziomie to już jest to sukcesem. Nie ma nowych inwestycji w postaci nowych zakładów produkcyjnych, które by zatrudniały przynajmniej parędziesiąt w okolicach setki osób, nie tworzy się, nie powstają osiedla mieszkaniowe co ma bezpośredni wpływ dla miasta ze względu na PIT i pracowników, na to można sobie pewne teorie i wnioski wysnuć. Życzyłbym sobie, żeby został utrzymany dotychczasowy poziom i stabilność. A jeżeli się uda w tych obszarach, o których poprzednio powiedziałem, czyli budownictwa jednorodzinnego, koncepcji, pomysłami na miasto. Jeżeli widzimy centrum handlowe nie powstanie bo zainteresowanie powierzchnią kupców jest na poziomie 30% głównej powierzchni tego centrum (działacz gospodarczy).*
- *W zasadzie Wodzisław nie podźwignął się od tamtych czasów (likwidacji kopalni). Co prawda nowe miejsca pracy, które tworzone są dzięki mikro i małym przedsiębiorstwom – tylko i wyłącznie. Na pewno dużym plusem jest to, że jest bardzo silna tradycja firm rzemieślniczych. I oni utrzymywali jak mogli siebie i powoli się rozwijali. Odnosząc się do współczesności nie można abstrahować od obecnego stanu górnictwa, które nadal jest ważnym źródłem miejsc pracy dla mieszkańców Wodzisławia Śląskiego. Kopalnie zlokalizowane w pobliskim Jastrzębiu Zdroju, Pszowie i Rydułtowach są swoistym „barometrem” dla sytuacji na rynku pracy. To z kolei przekłada się na siłę nabywczą portfela mieszkańca Wodzisławia Śląskiego, i w efekcie tworząc popyt wewnętrzny dynamizuje lub degraduje rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz procesy inwestycyjne (ekspert rynku pracy).*

4. Podsumowanie

Komisja Europejska wylicza: aż 80 mln mieszkańców bogatej Europy żyje poniżej granicy ubóstwa. (...) Jedna czwarta z nich to dzieci. Prawie co dziesiąte spośród nich mieszka w Polsce. O polskiej polityce społecznej można powiedzieć wszystko, tylko nie to, że włącza swoich klientów do życia społecznego. (...) I jest przerażająco kosztowna. Zanim zaczął się kryzys, na świadczenia socjalne gminy wydawały rocznie 2 mld zł⁴⁰. Wyniki badania i prowadzonych analizy w ramach projektu pokazują efekty rządowej polityki społecznej; w tym wypadku rzecz dotyczy mieszkańców gminy Wodzisław Śląski, a zwłaszcza jednej grupy, tj. byłych górników i ich rodzin. Wskazują na pewne cechy charakterystyczne ekskluzji w odniesieniu do ogółu wykluczonych mieszkańców, jak i do grupy byłych górników i ich rodzin. W Wodzisławiu Śląskim, w nomenklaturze GUS, gminie miejskiej:

Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego wynosił 4,2% (wrzesień 2009), był tym samym obok gminy Rydułtowy, najwyższy w powiecie wodzisławskim, ale niższy od odnotowanego dla województwa śląskiego.

2654 jej mieszkańców (tj. 5,4% z ogółu) było klientami Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (dane za 2008 rok). Kwotowo najwięcej pieniędzy wydatkowano na „zabezpieczenie” innych zasiłków celowych i w naturze ogółem, zasiłków stałych, następnie posiłków, zasiłków okresowych oraz usług opiekuńczych.

Fakt uczestnictwa dzieci w zajęciach świetlicowych prowadzonych przez Zespół Świetlic Profilaktyczno-Wychowawczych świadczy o pokoleniowym charakterze wykluczenia społecznego.

Wykluczenie społeczne dotyczące mieszkańców Wodzisławia Śląskiego jest poważnym problemem społecznym, wieloaspektowym (wymieniono 12 jego przyczyn/przejawów), przy czym czynnikami o największym stopniu społecznego ryzyka są: bezrobocie, w tym długotrwale lub/i pokoleniowe, ubóstwo mające swe źródło także w niskich dochodach,

⁴⁰ E. Winnicka (2009): *Zaległa lekcja solidarności*, Polityka nr 51/52, s. 38.

braki edukacyjne, uzależnienie od alkoholu. Jest to zjawisko zróżnicowane tak w wymiarze terytorialnym, jak i subiektywnym.

Proces wykluczania górników i ich rodzin rozpoczął się od momentu zamknięcia kopalni 1 Maja, a na skalę zjawiska wpływ miała polityka społeczno-gospodarcza państwa, a w sferze subiektywnej, jednostkowej - niskie kompetencje zawodowe górników lub/i model rodziny górniczej. Wykluczenie społeczne byłych górników i ich rodzin, mieszkańców Wodzisławia Śląskiego, jest problemem, choć w opinii większości nie z uwagi na jego skalę. Główne przyczyny/przejawy wykluczenia to: bezrobocie, uzależnienie od alkoholu, ubóstwo. Wykluczeni społecznie byli górnicy i ich rodziny - mieszkańcy Wodzisławia Śląskiego - mają swoją specyfikę odróżniającą ich od innych grup wykluczonych. Portret wykluczonych byłych górników i ich rodzin, namalowany przez ekspertów, pokazuje pewne aspekty ich stylu życia, różne kompetencje osobiste, a czasami w tle – przyczyny takiego stanu rzeczy. Grupa byłych górników i ich rodzin postrzegana jest jako hermetyczna, zamknięta grupa, a więc jej członkowie trudno się otwierają na osoby z zewnątrz; grupa posiadającą swój kodeks honorowy. W stylu życia zwraca uwagę przede wszystkim powielanie tradycyjnego modelu rodziny górniczej - ojciec pracuje i utrzymuje rodzinę, matka zajmuje się domem. Model rodziny jest przyczyną niskich kompetencji zawodowych żon górników (brak stażu zawodowego, poziom wykształcenia co najwyżej średni), a przekłada się na ich pozycję na rynku pracy. Kompetencje zawodowe byłych górników są na ogół równie niskie, dodatkowo niektórzy z nich mają trudności w zaakceptowaniu nowej (po przekwalifikowaniu się) roli zawodowej, stąd zapewne część z nich podejmuje pracę za granicą (w kopalniach czeskich). Konsekwencje społeczne emigracji zarobkowej żywiciela rodziny dla jego rodziny, zwłaszcza dzieci, są różne – wspomina się o syndromie eurosieroctwa. Byli górnicy postrzegani są także jako osoby naruszające obowiązujące normy prawne. Ale także jako osoby silnie zmotywowane do podejmowania pracy (jedynym kryterium jej podjęcia jest wysokość wynagrodzenia), obowiązkowe – nie porzucające pracy.